

Bodleian Libraries

UNIVERSITY OF OXFORD

This book is part of the collection held by the Bodleian Libraries and scanned by Google, Inc. for the Google Books Library Project.

For more information see:

<http://www.bodleian.ox.ac.uk/dbooks>

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 2.0 UK: England & Wales (CC BY-NC-SA 2.0) licence.

ODLAU

PEDR HIR,

SEF

PETER WILLIAMS,

YR HEWL LAS,

LLANNEFYDD, RHYL.

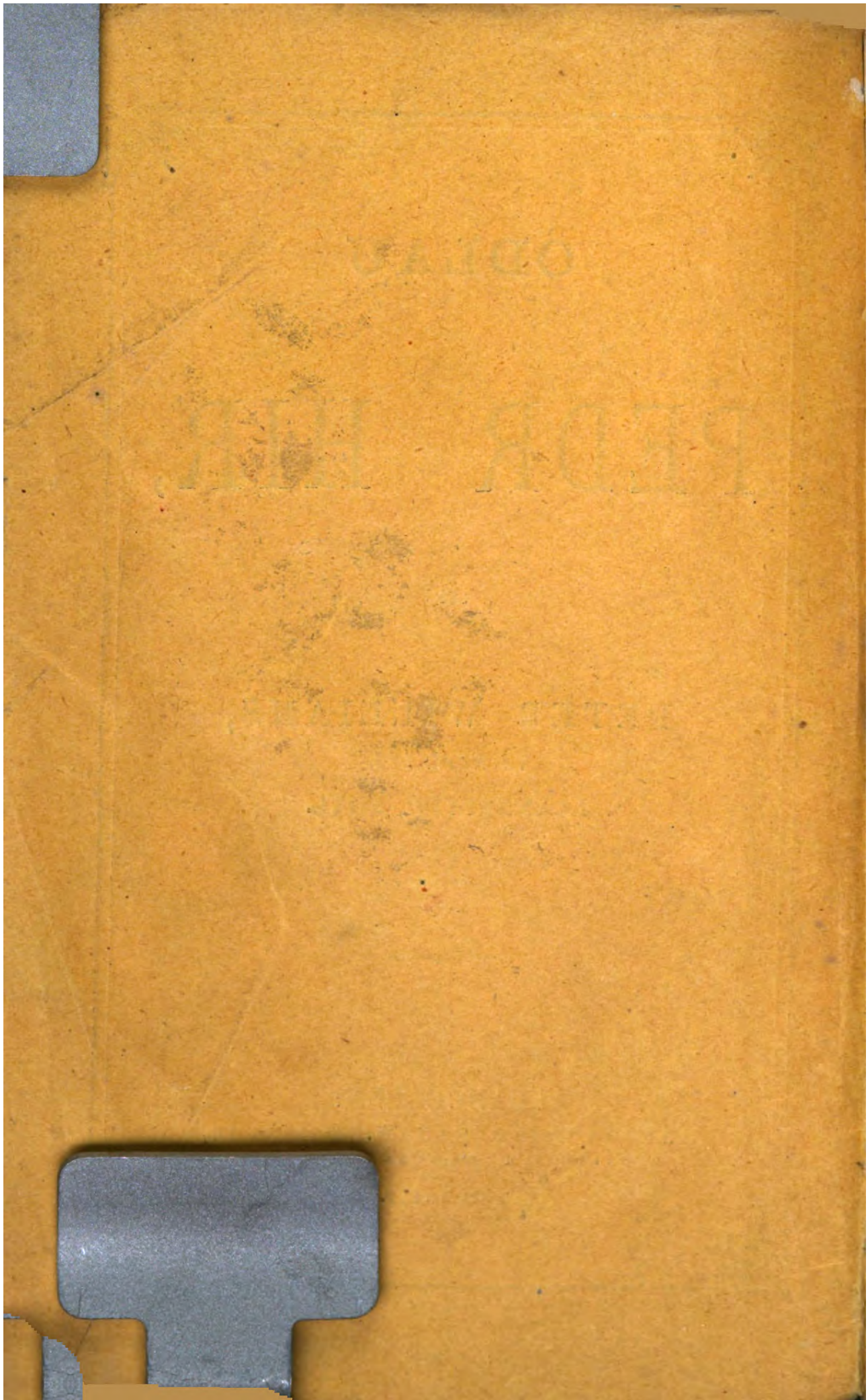
LLANGOLLEN:

ARGRAFFWYD GAN W. WILLIAMS,
SWYDDFA'R "GREAL" A'R "ATHRAW."

PRIS SWLLT.

28915 f. 66

46
1206
C1020

ODLAU

PEDR HIR,

SEF

PETER WILLIAMS,

YR HEWL LAS,

LLANNEFYDD, RHYL.

LLANGOLLEN:

ARGRAFFWYD GAN W. WILLIAMS, SWYDDFA'R
"GREAL" A'R "ATHRAW."

PRIS SWLLT.

1879.

Bt. from widow of Bob Owen, Croesor

GAIR AT Y PRYNWR HYNAWS:

BWYSICAF ŵr i mi, yn hytrach na'r Darllenydd
'r wyf yn dy annerch di; ond cofia fi'n garedig at y
Darllenydd llon, rhag iddo droi yn gritig, a 'mriwio
dan fy mron.

PEDR HIR.

YR HEWL LAS,

Alban Arthan, 1879.

CYNN WYSIAD.

	TUDAL.
Ac mi a wn fod ei orchymyn ef yn fywyd tragywyddol..	69
Adferiad iechyd Tywysog Cymru	64
Ar ol Thomas Williams, Tanygaer, Llanefydd	115
Bedydd Crist.....	81
Brys, brys, fy march	75
Bugeilgerdd, Owen Puw	5
Bydd canu yn y nefoedd	68
Cain ac Abel.....	24
Cân agoriad yr Eisteddfod.....	73
Crist yn rhodio ar y môr.....	61
Cusan fy nghariad	79
Cynghor tad i'w fab. (Shakspeare.).....	74
Dinas Duw	71
Dymunwn fod fel Iesu. (Cyfieithiad.).....	69
Emyn. (Cyfieithiad.)	60
Emyn boreu dydd yr Arglwydd	82
Emyn plant yr ysgol Sul	67
Englyn byrfyfyr i Miss R——, a'r gwallt melyn	42
Englynion i'r Asyn	41
Gostyngeiddrwydd	70
Hyd yn hyn ni ofynasoch, &c	72
Hyfryd ddyddiau Mai.....	43
I lodes deg.....	44
Neli fy nghariad	75
Pennill ar ol J. Hughes, Craig y Ddewarth, Rhuthyn ..	78
Pennillion i Ddarlun Mr. Simon, Rhuthyn	78
“ Rhwng y ddwy ac heb yr un.”	79
Rhyfelgan. (Efelychiad.)	65
Sali, Sali, Sali	80
Toriad gwawr	60
Uned calon saint ac engyl	71
Y bwthyn twt	66
Y crach-foneddwr	44
Y gadair wag	76
Y llygad glas lliwgar	73
Y tymhorau	42
Yr Iesu yn hawddgar	72
<hr style="width: 10%; margin: 10px auto;"/>	
Come, Cousin, come	111
Come, Sister, come	111
Gwenllian, wife of Ednyved Vychan	83
On the death of an infant	110
The Bottle as a Harlot	107
The death of Herbert	112
The death of Warwick	114
The weary traveller.....	112

ODLAU.

BUGEILGERDD, OWEN PUW.

Ail fuddygol yn Eisteddfod Caerymarfon, 1877.

I.

A WYDDOCH am wlad yr eithin braith,
Ddynweryd nos-ffurfafen faith?
Lle mae'r ehedydd gyda'r sêr
Yn afradloni miwsig pêr,
Ac wŷn a lloi foreuau llon
Yn prancio'n wirion ar y fron;
Lle mae y gwenyn foreu a hwyr
Yn casglu mêl i'w tyrau cwyr,
Lle mae'r mynyddau'n gestyll certh,
A'r moelydd gylch yn dyrau serth,
A'r cymoedd rhwng y bryniau'n glyd
Rhag pob ystorm a fina fyd;
A Charog Fawr ar fin y nant,
A Bwth y Bugail yn y pant;
Lle mae Clywedog gyda cherdd,
Yn llithro dros y gareg werdd,
Gan wylo heibio'r fynwent brudd,
Lle mae yr Yw'n pruddhau y dydd:
A wyddoch am yr hen, hen Yw,
Gysgodant fedd glas Owen Puw?

Llawer oes sydd wedi huno,
 Er y nos Nadolig hõno,
 Pan y safai Owen Puw,
 Fachgen hoew llon ei ffriw,
 Ar lethr anhawdd y mynydd bân,
 Yn hwylio'i gamrau tua'r llan :
 Pan oedd yr eira'n hulin gwyn,
 Ar dal pob mynydd a phob bryn,
 I dderbyn o orielau'r nen,
 Nefolion gorau ar eu pen,
 Fel cynt yn Iwda, gyda gwawl
 O nef, a mwyn emynau mawl.

Ac arsyllai gan feddylio
 Am y cymoedd dwfn yn huno,
 Yn ngheseiliau y mynyddoedd,
 A brenines deg y nefoedd,
 A phob seren o'i ffurfafen
 Yn pelydru yn ei hawen.

Ef a safai, a gwrandawai
 Ar gynghanedd fwyn dystawrwydd ;
 Ambell bluen eira burwen,
 A ddisgynai dawel dywydd ;
 Yntau gofiai am yr awr
 Daeth Un glân o nef i lawr.

Oriau'r nos yn drymion dreiglent,
 Oriau'r boreu adfywiogent ;
 Ac yn mhell cyn gwrido'r Dwyrain,
 Elai llawer tua'r blygain,
 Lle 'r oedd côr o deg enethod,
 Yn caroli mawl y Drindod ;
 Yn eu plith dyrchafai Menna
 Oslef bêr ei llais llawena',
 Ac arweiniau'r bobl at Dduw ;
 A phelydrau'i llygaid serchog

A'u dylanwad pur dihalog,
Danient fynwes Owen Puw.

III.

Nos Galan ddaeth, ac wrth y llwyn
O gelyn braith 'r oedd Owen Puw,
Yn dysgwyl am ei Fenna fwyn,
A phrofi ei haddewid wiw;
A hithau'n oedi d'od i'r lle,
I brofi ei amynedd e'.

Ond pan gyfodai'r lloer yn llon
I gânu'r eira ar y fron,
Y Fenna ddaeth a'i gwyneb crwn,
I lawenychu calon hwn;
Ac Owen oedd yn teimlo'i hun
Am y tro cynta' 'rïoed yn ddyn.
A siriol Men fel Gwener wen,
Yn pefrio'n siriol yn y nen.
Yn mlaen yr ânt ar fin y ffrwd,
A gwasgant eu cusanau brwd;
Hwy ânt ar hyd y llwybr troed,
I fyny hyd at gŵr y coed;
A chroesi wnant dros droed y bryn,
Ac ar hyd odreu'r mynydd gwyn;
Ac wrth reseiliau, defaid fil
Yn gorwedd ac yn cnoi eu cil.
Ond â'r cariadon yn eu blaen,
Nes cyrhaedd cornel ucha'r waen;
Y ddau yn ol a ddont yn awr,
I hebrwng Menna i Garog Fawr;
Ac wedi cyrhaedd drws y cefn,
Ac oedi yno awr drachefn,
Nid oedd dim modd dyweyd ffarwel,
Rhy fwyn oedd cwmni Menna ddel.
Fe aed i lawr hyd at y llyn,
Ac oddi yno tros y bryn;

Ac wedi methu canu'n iach,
Fe aed yn mhellach dipyn bach.

D'od i'r buarth yr ail waith,
At y llwyn o gelyn braith;
Aros beth yn nghysgod hwnw,
Gwneyd ammodau hoff eu cadw.

A daeth allan dad y fûn,
Aeth â'i lygorn yn ei law
Heibio'r gwartheg un ac un,
Yn y beudy cynhes draw,
Gan eu cyfarch wrth eu henwau,
Ac anwesu a gwahodd;
Rhwbio, cosi tan eu cernau,
Hwytha'n tuchan wrth eu bodd.

A thra buodd yn ei awen,
Mewn ymgom â'r eidion du,
Troed y fûn oedd fel y bluen,
Rhedodd Men i mewn i'r tŷ.

iv.

Cyn gwenu o'r blodau ar y grug,
Y wen ddiadell wŷn ymddug;
Ac yr oedd Owen Puw yn awr
Yn fugail ar y mynydd mawr.

A mawr ei ofal am yr wŷn,
A boreugodai'r gwanwyn mwyn;
A dringai ael y clogwyn mawr,
A'i draed ar drothwy dôr y wawr.

Y wawr a brifiai ar y bryn,
Uwch bro yn gwisgo aur a gwyn;
Cyfrifai yntau'r praidd ar daen,
O odreu'r wawr hyd odreu'r waen.

A difyr, difyr, fyddai'r daith
Hyd wlithog fron yn llwybro'n llaiith.

Ond ambell famog barai boen,
 Yn naca rhoi ei llaeth i'w hoen;
 A'r hesbwrn corniog oedd o hyd
 Yn tori, tori i'r egin yd.

Uchedydd mwyn ar ganol dydd,
 Yn canu yn yr haul yn rhydd;
 Mewn grug a drain yr adar mân
 Yn nythu ac yn nyddu cân.

Daeth adeg chwilio clawdd a pherth,
 A chwilio a gwylio mwy na'r gwerth;
 Nyth bychan crwn a phedwar wŷ,
 Yw gwobrwy am y drafferth.

Ymdaena blodau hyfryd cain,
 Yn befr hyd bob gwialen fain;
 Ymwisga coed yr ardd a'r berth
 A phob prydfferthwch mirain.

O'r diwedd daeth dydd cyntaf Mai,
 A changhen haf yn deg ddifai
 A bêraroglai yn yr ardd,
 Yn annerch serch i Menna hardd.

v.

Crychlamai defaid ar y bryn,
 Eu cefnau'n sych, a'u gwlan yn wyn
 Ar ol yr olehfa yn y glyn;
 Tra'r ydoedd Owen gyda'r wawr,
 Yn hel diadell deg i lawr.

Daeth y bugeiliaid clau yn nghyd,
 Oll yno'n llon eu bron a'u bryd.

Rhai o Feifod, rhai o'r Hafod,
 Llawnt, a'r Coed, a'r Nant y Cawn,
 A rhai ereill o dai ereill,
 At eu llafur ddifyr ddawn.

Difyr llafar y gwelleifiau,
 A'u ffrill odlawg siffr rilliadau;
 Hithau'r ddafad druan ddiddig,
 Ni atebai fref yr oenig;
 A genethod loewon lygaid,
 Ymgystadlent â'r bugeiliaid;
 Pawb a'i ddafad ar ei lin,
 Yn chwiw chwareu awchus fin,
 Ac yn troi y canlliw gnu,
     Canlliw fel gorewyn tòn,
 Pan fo môr yn fawr ei ru,
     Ac yn chwyddo cenllif hon.

Medrai Hywel gneifio'n fedrus,
 Cneifio rhywiog ar Ben Rhaw;
 A phennillion gorawenus
 A ddadgenid ar bob llaw.

Tudur Llwyd.

Diadell sydd genyf, a hyfryd ei chyfrif,
 Y gwlan sydd yn bwysi o bais i bob un;
 A buches yn pori y llenyrch a'r llwyni,
 A lloiau ugeiniau y gwanwyn.

Y gwartheg yn dduon, a'r defaid yn wynion,
 A merlod y mynydd odiaethol ar dith;
 A cheirch ar y gweunydd, a gwair ar y rhosydd,
 A meusydd i gynnydd y gwenith.

Gweno Llwyd.

Mae'r grug yn ei flodau, a'r gwenyn yn foreu
 Yn myn'd i'w negesau ar edyn o gân;
 Ac ieir yn mhob goror yn dodwy a deor,
 A thua'r ysgubor gwyneban'.

A merlen i gario, a heini yw hòno,
 A hwyaid yn hoewon yn llywio'n y llyn;

A'r fuches arafaidd yn rhoi yn garuaidd
Yr armael a'r mwynaidd ymenyn.

Owen Puw.

Myfi bia Corro heb addef ail iddo,
Cyfrwysed a Rheinallt, mae'n deall fel dyn;
Adwaena'n dda ddigon y mynydd a'i gyrion,
A throion anhirion feheryn.

Myfi bia Corro, a'r ddwygamp sydd arno
Yw medru bugeila a hela yn hy';
A thrysor sydd imi na fynaf ei enwi,
Rhag i mi ei golli o felly.

Pwy feddyliai y fod yno
Galon glwyfus dan un fron?
Dagrau gwaed yn araf dreiglo,
Tra'r gwefusau'n canu'n llon;
Fel y pryfyn yn y rhosyn
Pan fo fwyaf flwch ei wedd,
Owen Puw a deimlai'r briw,
A difwynid ei holl hedd.

Yn nghanol pawb y truan ddyn
Oedd unig ar ei ben ei hun,
Am nad oedd Menna galon bur
Eleni gyda'i gwellaif dur.

VI.

Lle tardd Clywedog a deifr byw
Ei hebyr hi 'r oedd Owen Puw
A chalon dewr, cyhyrau cawr,
A'i foch yn goch gan wrid y wawr,
Yn arail ei ddiadell wen,
Ar lethrau mwynaf îs y nen,
Lle bu'n hiraethu lawer awr
Am weled Menna deg ei gwawr.
Ac un diwrnod Owen Puw
Ddewisai gainc o frigau'r Yw,

A thorrodd hi yn bwt o ffon,
Ac yn chwibanogI naddodd hon.

A phan yn dringo'r mynydd ban,
Neu yn meddylio gyda glàn
Clywedog fwyn, gan deimlo'i hun
Ei hunan heb ei Fenna gun,
E gai ddifyrwech mawr yn sain
Lleddf-wichlyd ei chwibanogI gain;
Neu os y teimlai 'i hun yn glaf
O hiraeth ar brydnawn o haf,
Pan fyddai'r hwyr awelon prudd
Yn wylo colli haulwen dydd,
Ar hyd y cwm pan wylent hwy,
A'i enaid yntau'n wylo mwy;
Pan wylai'r lleuad wyneb gwyn,
Ei dagrau dysglaer ar y llyn,
Gofidiau hiraeth Owen Puw
Gymmysgent â'r llithrseiniau syw;
A boddid ei deimladau dwys,
Yn ymchwydd yr alawon glwys;
A mwyn y chwiban brudd ei chân,
Yn absennoldeb Menna lân.

VII.

Rhyw nawn Orphenaf tesog poeth,
Yr haul yn llosgi'r brynianu noeth,
Arosai gwartheg yn y ffrwd
I ymoeri herwydd tywydd brwd;
A rhwng twmpathau eithin, brwyn,
Gorweddaï myllt, mamogau, ŵyn;
A'r bugail oedd tan glogwyn serth,
Yn nghil y graig tan gysgod perth,
A chwareu ar ei chwiban chwai,
Y glwyfus dôn Serch Hudol wnai.

Ac amled canodd Owen Puw
Yr alaw hon, nes oedd y Dryw,
Y Fronfraith, a'r Aderyn Du,

Ac adar ereill pêsain merth,
Yn casglu ato 'n nghwr y berth,
I byncio eu hacenion cu.

Pan ymgollasai yntau'n lân,
Yn serchog swyn ei glwyfus gân,
A mwyn gynghanedd adar mân,
Yn ddystaw Men ddaeth o'r tu cefn,
A cham, a cham, a cham drachefn;
Yn ddystaw bach hi ddaw yn awr
I'r man yr eistedd ef i lawr;
Ac am ei wddf y dyry Men
Yn serchog iawn ei dwyfraich wen;
Cudynau llaes ei rhyddwallt hardd,
Yn grych ddisgynant ar ei fron,
Fel adlewyrchiad haul mewn tôn,
Ei llygaid oedd mewn dagrau'n llon,
A bu ymgyfarch diwahardd.
Y fwyn chwibanogl ar y llawr
Orweddai rhawg yn angho' 'n awr;
Ond mynai Corro sylw teg,
Yn cyfarth cyfarch, chwarywy chweg,
A chroesaw mawr i Fenna fwyn.
A hwythau'n eistedd ar y brwyn
Nes oedd yr haul yn gwyro'i lawr
At drum yr hen Hiraethog fawr;
A'r gwirion wryn gwmnioedd mân,
Tros bob rhyw lanerch lwysdderch lân,
Yn llemain yn ddiotal fryd,
Tra porai'n chwern a phert o hyd,
Pob prysur famog astud iawn,
Yn mwyn adfywiant y prydawn.

VIII.

Un hwyr dien, haf dysgywen,
Rhodia Owen ael y bryn,
A myfyria ar ei Fenna,
A'i serchiadau oll yn llyn;

“Yn mha ddiphwys mae dy loches?
 Mae dy garchar feinwar fwyn;
 Lle y dygi ffyddlawn gyni,
 Gan ymoddef er fy mwyn?”

O! na fyddai'th dad yn goddef,
 Fyddai fawr i foddio'i ferch!
 Byth mo honom ni ddiddyfnir,
 Ac ni ddihsbyddir serch;
 Dwy ffynnonell sydd i'n cariad,
 Oll yn llifo'r naill i'r llall,
 Fel dwy aber yn y cymmer,
 Llifant beunydd yn ddiball.

Brefa'r wŷyn, ac etyb mamau,
 Ac i'r banciau sych yn awr,
 Y ddiadell gydymgasgla
 I'w gorphwysfa hyd y wawr;
 Yno cnöant gil yn dawel,
 Tra bo hywel sêr uwchben;
 Na chawn innau'th gwmni heno!
 Llad i'm swyno, lodes wen.

Ar yr uwchaf ael y safaf,
 Oll o gylch i wel'd y wlad
 Gynt oedd firain pan o'it tithau
 Arni'n rhoddi doniau rhad;
 Gwn fod rhywle'n Eden eto,
 Wiwdlos fro hudolus fri;
 Gardd o swynion, llawn dillynion,
 Gwynfyd hyfryd lle'r wyt ti.”

Ac fel yna y meddylia,
 Prudd yw'r llanc oedd gyneu'n llon
 Ac er chwareu ei chwibanogl,
 Clwyfus yw yn friw ei fron;
 Fel y cwyd y tARTH o'r corydd,
 Ac y dringa'r moelydd ban,

Llaith y llwybr y ffordd yr ela,
 Heb orphwysfa yn un man.

ix.

Ar ol ciniawa un prydawn,
 A llewyrch haul yn danbaid iawn;
 Heb awel ffres, na ffrill o gân,
 Na bref o fysg y defaid mân,
 Hiraethus lanc ar ael y fron
 Oedd swrth ei fryd yr adeg hon.
 A Menna ddaeth, y lona 'n fyw,
 I edrych am ei Howen Puw;
 Ac ar y llethr y cafodd ef
 Yn nghwsg, a'i wyneb tua'r nef.

Y mae'r bugeiliaid, pawb a'i gŵyr,
 Yn gwylio'n foreu ac yn hwyr:
 A melus cynt-hûn y prydawn
 Pan y tywyno'r haul yn llawn;
 Ac Owen felly 'r adeg hon,
 A'i hoff chwibanogl ar ei fron;
 A hon gymmerai'r gariad fwyn,
 A chanodd gainc oedd drech ei swyn.

Ond heb ddatod cloiau'r pyrth,
 Treiddiai'r alaw megys gwyrth
 I ystafell gudd y galon,
 Gan ddeffroi'r serchiadau tirion.

A fo uwchaf yn y bryd
 Pan yn effro, hwn o hyd
 Pan fo mwyaf cwsg yn pwyso
 Y meddylia dyn am dano.

Fel y chwerid serchalawon,
 Grudd nis celai gystudd calon;
 Weithiau gwên, ac weithiau gofid,
 Tros y wyneb yn cyfymlid.

Menna dyner, Menna greulon!
 Nac arteithia serchlawn galon;
 Ond er cymmaint dy greulondeb,
 Dagrau byw sy'n gwlychu'th wyneb.

A hi eto'n para i ganu,
 Mynwes Owen yn cynhyrfu,
 Ar ei draed y bugail neidiai,
 Ac yn hyny fe ddefroai.

“Menna deg, ai ti sydd yma,
 Gwiw ei gwawr, a gwèn fel eira?
 Dywed i mi ai breuddwydio
 Wneis, ac wy'n ei wneuthur eto?”

“Ië, Owen, fi sydd yma,
 Ceisio wnawn fy nhrysor pena';
 A phan ddaethum o hyd iddo,
 Pump o gloion plwm oedd arno.”

“Noson ddu ddiloer oleuni,
 Fu dy absennoldeb i mi;
 Fel y lleer ar ol y newid,
 Deui gyda deufwy glendid.

Fel y tora gwawr y Dwyrain
 Ar wedd hardd tir Gwynedd firain:
 Felly'm llon olygon innau
 Graffant ar dy degwch dithau.”

Dysyml ydoedd eu cyfeirchion,
 Ond diamwys, pur, a gwiwlon,
 Fel yr esgyn yr ehedydd
 I roesawu y boreuddydd.

“Dywed i mi o b'le daethost,
 Alltud yn mha wlad y buost?”
 Felly Owen a ofynai,
 Ac fel hyn hyhi atebai,—

“Yn y man adroddaf i ti
Holl ddirgelion fy ystori,
Os dywedi di i mi
Beth yn awr freuddwydit ti.”

x.

“Breuddwydiwn weled Menna yn chwareu gyda'r wŷyn,
Ac adar duon lawer a'u cerddi'n llenwi'r llwyn;
Pan geisiwn innau gychwyn, a rhedeg atat ti,
Cadwyni plwm cystuddiol oedd ar f'aelodau i,

Yn nesaf mi a'th welwn yn trefnu cnuoedd gwlan,
A llawer o fugeiliaid yn cneifio'r defaid mân;
Un cudyn o'th wallt llathraidd i mi oedd fil mwy mât,
Na saith o weithiau seithwaith holl gnuoedd gwlan
dy dad,

A chwed'yn mi a'th welwn yn rhodio yn yr ardd,
A thithau'n ardd dy hunan yn berllan wawrlliw hardd;
Ac wrth y cychod gwenyn y safit, mwyn dy bryd,
I wel'd ystwrff dinasoedd, a threfnus dyrau clyd:
Dy fochau sidan esmwyth, rhosynog fel y wawr,
Y diwyd welyn gerddent, ac mewn hudoliaeth mawr
Anghofient eu gorchwylion, a thybient eu bod hwy
Yr eilwaith yn mharadwys mewn gorawenus nwy'.

Ac yna mewn maes gwenith y'th welwn di fy myd,
A minnau yn y fedel yn tori'r addfed yd;
Wrth i ti wasgu'r cwlwm o dan y rhwymyn, Men,
Mi wyddwn fod yr ysgall yn pigo dy law wen;
O ran yr oedd fy nghalon yn teimlo brath a briw,
Pan wasgit aur llynau ysgubau gwenith gwiw.
Mi fynwn ddyfod atat i dynu'r pigau blin,
A thithau yn ddiotal, ysmala oedd dy fin;
Ysgafned y symmudit a'r wylan ar y dôn,
A minnau'n methu symmud, a dybryd oedd fy mron;
Mi deimlwn fy aelodau yn gwreiddio yn y llawr,
Ar hyny ymegniais i dori'r hudedd mawr;

Gan ymdrech mi ddeffroais, a cholli felly wneis
 Y Fenna yn y breuddwyd, a'r Fenna wir a geis.
 Fel yna y breuddwydiwn ac felly y pruddhawn,
 Y cuddion ragawgrymau deongla dithau'n llawn."

Atebai'r wenlliw brydferth, rosynog fel y wawr,
 "Pe modryb o Fodrochwyn fuasai yma'n awr,
 Yn ffraeth hi ddeonglasai bob rhybudd i ti'n wych.
 A minnau wyf yn canfod—dy freuddwyd sydd yn
 ddrych

O helynt garwriaethol rhyw gystuddiedig ddau,
 Ac er y cystudd nychlyd y cariad yn cryfhau,
 Ac fel y tyfai'r cariad, y cystudd yn trymhau.
 Er dyfod i'r cynhauaf pan gesglir adre'r yd,
 Y drain a'r blinion ysgall a'u poenant hwy o hyd;
 Fe gollaist ti y Fenna oedd yn y breuddwyd brau,
 Ac felly'r mab trallodus, serchglwyfus, galon glau,
 A gyll ei eilun yntau mewn olaf ymdrech fawr,
 Na welir m'oni mwyach lle'r egyr emrynt gwawr.
 Dy freuddwyd a ddiflanodd, siomedig fu dy ran,
 Nes gweled fod dy Fenna sylweddol yn y fan;
 A hwythau y cariadon, er colli'r naill y llall,
 A gyfarfyddant eto mewn byd heb iddo ball,
 O'r hwn nid yw'r byd yma ond cysgod gwelw iawn,
 Y breuddwyd yw hwn yma, a hwnw'n sylwedd llawn."

Fel yna'r fun felusfin esboniai yn ddiball,
 A'i llaw yn llaw ei chariad, a Chorro'n llyfu'r llall;
 Ni chredai y deongliad, ac nis anghredai chwaith,
 A llonai gobaith cariad yn myw ei llygad llaith;
 Ac ar y grug mwsoglyd, ac ar y dyfrllyd frwyn,
 A'r borfa las fêr flasus, a'r defaid mân, a'r wŷyn,
 Edrychai oll o'i hamgylch, a chwyddai y boddhad
 Wrth wibio ei golygon hyd fryniau teg ei gwlad.

A'r bugail a atebai, "Mwy na wahaner ni,
 Rhag dygwydd gwirio'r breuddwyd fel y deonglaist ti;

Ymgadwn gyda'n gilydd yn ffyddlon a diwâd,
 Fel clywsom son am rengau y milwyr yn y gâd.
 Gwel dirion Foel y Cogau, a Bryn y Iyrchod mwth,
 Garn Hywel a Moel Warchawd, a'r llyn a'i lygad
 rhwth;

Cynefin â'i ddinaswyr, a chwm a mar'ddwr cam,
 A'r Garog fwyn ei dwndwr, ac acw fwth fy mam;
 Ond hwnt i'r trumiau pellaf, gleis-dduon acw, draw,
 Mae moelydd bân yn gwylio rhyw fröydd teg difraw;
 A chynefinoedd ereill, a bryniau gwych eu bri,
 Diedyll i'w hareilio, a bwthyn teg i ti."

XI.

Nos auaf gynt y gwynt a'i ru
 Gythryblai yn simneiau'r tŷ,
 A gwyrain dderw gyda bloedd:
 Y gwartheg yn y fuches oedd,
 A'r defaid yn y cae islaw,
 Yn nghysgod y mynyddau draw.
 O gylch y tân yn Ngharog Fawr
 Y teulu a eisteddai i lawr
 Yn glyd a llon, yn fawr a man,
 A'r crochan uwd oedd ar y tân;
 Ac wedi troi yr uwd yn iawn,
 A berwi o hono deirawr llawn,
 Pob un fwynhai, lawenaf fodd,
 Nid wrth y bwrdd, ond gylch y tân,
 Y swper syml a barotodd
 Y Fenna deg â'i dwylaw glân.
 Ysgaldio a rhwbio'r llestri coed,
 Ac yna eu cadw ar fyr oed,
 Ac eistedd wed'yn awr neu ddwy
 I wneyd yr hosan beth yn hŵy;
 A phawb a'u chwedlau am eu hynt,
 Neu orchest gampau'r oesoedd gynt;
 Ac felly treulient hwy eu nawn,
 O chwedl i chwedl yn ddyddan iawn.

"Dywedwch chwithau chwedl, fy nhad?"
 Ond ef atebai'r fenyw fad,
 Gan ysgwyd pen, "Na wnaif yn wir!"
 A syllai ar y tân yn hir.
 Ond Gweno Llwyd adroddodd dair,
 A'i hanes ei hunan yn y ffair,—
 "Pan gwrddais i gyntaf â Thudur Llwyd,
 A dechreu fy hela i i'w rwyd."

Fe aed i orphwys yn y man,
 Tra dyrchai'r awel oergri fan;
 Ond arosodd Menna ddiwyd
     Enyd i enhuddo mawn;
 Yntau'r tad arosodd hefyd,
     A darllawiai ofid llawn.

"Megais di, fy merch, yn anwyl,
 Ac ufydd-dod wyf yn ddysgwyl;
 Dyna'r unig gydnabyddiaeth:
 Hyny ni chaf fi ysywaeth.

Myna Owen fy ysbeilio,
 Tithau wyt yn foddlon iddo;
 Ond myfi nid wyf yn foddlon,
 Minnau fynaf beth fo purion.

Fel mae cefn mynydd-dir anial
 Yn gwahanu ffrydiau grisial,
 Felly y'ch gwahenir chwithau,
 A myfi a'i gwnaf yn ddiau."

Megys awel fain o rewynt,
 Ar flaen aden y Gogleddwynt,
 Yn Mehefin pan y'i teimler,
 Yn difetha blodau tyner;

Geiriau'r tad oe'nt braidd yn sarug,
 Fel y foreu chwaf ar farug:

Ond tynerach y fun addien
Na gwyrf flodau yr afallen.

Awel fechan yn Mehefin
A ddifetha yn fwy gerwin,
Na holl ruthredd y Gogleddwynt,
Pan fo gauaf ar ei gerhynt.

Weithiau bydd rhyw siffrwd bychan
Yn dychrynu mwy na tharan ;
Un drem ddig yn fwy ofnadwy
Na'r fflam dorchog yn rhaiadrog ei rhyf-
erthwy.

XII.

Fe glywyd Corro un o'r gloch
Y boreu hwnw'n udo'n groch ;
Ac wele trannoeth nid oedd Men
Yn cario'i chunog ar ei phen,
Nac Owen gyda'r praidd ychwaith.
Fel pan fo fflam o rychwant maith
Yn ffroch raiadru o ddas i ddas,
Gan fygwth yn ei hangherdd glas,
Ddifrodi'r werthfawr ydlan gled,
Nes rhedo dychryn gwyllt ar led,
A brys a chyrcu yma a thraw :
Fel yna yma y gwyllt fraw.
Ond er ymholi a chyffroi,
Ac erlyn draw yn ddi-ymdroi,
Ni welwyd mwy o Menna bur :
Ei hol yn unig ar y mûr.
A brefai'r defaid am eu ffrynd,
'R oedd Corro hefyd wedi myn'd,
A chuddiai'r eira ar ddôl a bryn
Grwydriadau y cariadon hyn.

XIII.

Fe dreiglodd blwyddyn ar ei thro,
A chwiliwyd llawer cwm a bro,

Olrheiniwyd llawer tref a phau,
 A mwy bryderwyd am y ddau;
 A mawr oedd hiraeth mam a thad,
 Am unig ferch mor gu a mât.
 Fe gafwyd ci'n lle Corro fwyn,
 Fe gafwyd bugail ar yr ŵyn;
 Ond ni chaed geneth yn lle Men,
 Mor fwyn, mor dyner, ac mor wen.

XIV.

Yn glaf o glwyf y dwymyn ddu
 Aeth Tudur Llwyd, tad Menna gu.
 Am wag-ymhoni dim nid wyf,
 Nid ydwyf am ddesgrifio'i glwyf,
 Na maint y boen, na pha'm y tardd,
 Nid wyf yn feddyg ond yn fardd.
 Ond Menna oedd, y lân ei phryd,
 Yn meddwl Tudur Llwyd o hyd.
 Ac yn y nos y rhoddai floedd,
 Ei lais yn wag, ac eto'n g'oedd,
 "Mae Menna'n curo wrth y drws,
 Agorwch i fy mhlentyn tlws."
 Fe allai cysgai awr neu ddwy,
 I ddeffro yn gythryblus fwy,
 "Mae Menna wrth y drws drwy'r nos,
 Agorwch i fy ngeneth dlos;
 Ar ol y daith y mae hi'n flin,
 Ac wedi nychu gan yr hin."
 O'i wely codai, llawn o rym,
 A'i rudd yn welw ac yn llym,
 "Peidiwch, agoraf i fy Men,
 Gwnaf roesaw i fy ngeneth wen."
 A thra i arall fyd yr ai,
 Ar ei fin mudion eiriau dd'ai,
 Gan farw ar ei wefus wan,
 Fel tòn yn darfod cyn y làn:
 Deallwyd ef wrth droi ei ben
 I farw, yn dywedyd "Men."

Aeth misoedd heibio gyda'r lloer,
 A'r flwyddyn ddaeth i'r gwyliau oer;
 A blwyddyn arall ddaeth i ben,
 A'r haul symmudodd yn y nen,
 Ac heibio i'r Albanau maith
 Yn rhawd y nef y drydedd waith.
 Pedwaredd flwyddyn roddes dro,
 A Thudur Llwyd oedd yn y gro,
 A Gweno Llwyd yn Ngharog Fawr,
 Ar deg brydnawn yn eiste'i lawr,
 A chlywai sain goslefoedd mwyn,
 Yn deffro adgof gyda'i swyn:
 Llesmeiriodd braidd pan glywodd ef,
 Fel chwaf yn cario seiniau nef.
 Ac wrth y drws 'r oedd Owen Puw
 Yn canu gyda'i blentyn syw;
 Ei eneth fechan bum' mlwydd oed,
 Yn canu'n beraidd wrth ei droed.
 A chyda'r gain chwibanogl gu,
 A fedrai bron alawon lu;
 Arweiniai ef yr alaw rydd,
 A'i blentyn ganai Doriad Dydd.

"Yn mhell fy mam fu farw,
 A'i phen ar fron fy nhad;
 A chladdwyd hi tan dderwen fawr,
 Yn mhell, yn mhell o'i gwlad.
 Ei hanwyl lais oedd beraidd,
 A minnau'n fyr fy ngham,
 Hi ddysgodd i mi garol fwyn
 Ddysgasai gan ei mam.
 A phan yr oedd yn marw,
 Dymunai ar fy nhad
 Fy nghym'ryd adref at fy'nain,
 I fro'r awelon llad.
 A thra yn dweyd, ei hanadl
 A oerodd ar fy ngrudd,

'A bydd yn eneth dda i'th nain,
I'th daid yn ufydd bydd.'

Cychwynodd nhad a finnau
Ein siwrnai ddyrys faith,
Gan ganu'r garol yn mhob cwm,
Ni gawsom ben y daith.
Mewn gwellt tros lawer noswaith
Lletyodd nhad a fi,
Ac yn ei gesail minnau'n glyd,
A Chorro wyliai ni.
Bydd nhad yn fugail eto
Ar lethrau'r bryniau mwyn;
Bugeiles fechan fyddaf fi,
A'm gofal am yr ŵyn.
Mi welaf y cawn roesaw,
Mae'r dagrau ar eich grudd;
Fe dorodd gwawr Rhagluniaeth wen,
Wrth ganu Toriad Dydd."

xvi.

Bu Owen Puw o fryn i fryn
Am hanner can'-mlwydd wedi hyn,
Yn fugail ar y defaid mân.
Bu aml i brudd-der tan ei fron,
A hiraeth mawr am Fenna lon;
Ond siriol gwmni'r eneth fach
A wnai ei galon lesg yn iach:
Darllenai'i mam oll yn ei merch,
Can's anian fwyn y Fenna lân,
A wenai yn ei gwyneb derch.

 CAIN AC ABEL.

I.

O! CHWI egwyddorion a siglwch deyrnasoedd,
A dolef eich udgyrn gynnullwch genedloedd,

Y rhai a ranasoch y ddaear a'r nefoedd,
 Y rhai a barasoch fod uffern ac angeu,
 Gan osod gagendor yn derfyn y pleidiau;
 Drygioni a daioni, santeiddrwydd a phechod,
 O! deuwch a gwelwch eich syml fabandod,
 Cyn llunio rhyfeloedd ofnadwy eu difrod,
 Na'u hoffer arswydus i rwygo calonau,
 Yn ymyl Paradwys yn llenwi mynwesau
 Y teulu cyntefig âg ingoedd ac alaeth,
 Yn gynllun o waeau dyfodol dynoliaeth.

II.

Dadl Cain ac Abel.

Gan adael ei ddefaid wrth ddyfroedd Euphrates,
 Yn nghysgod ffigyswydd yn gwneuthur eu lloches,
 Aeth Abel i gadw y Sabbath yn santaidd,
 A Chain a gyfarchai fel hyn yn garuaidd:—
 “Fy mrawd a fy nghyfaill, hawddamor hael i ti,
 A henffych i'r Sabbath, cawn heddyw addoli
 Ger bron ein hallorau y Cadarn Achubydd,
 A chydymhyfrydu yn nghariad ein gilydd.
 Hyfrydlawn yw arail y fuches ddiniwed
 Ar lànau hyfrydlawn, i brofi ac yfed;
 Ond mwynach i'm henaid gyfeillach ein gilydd
 Mewn cyngor, a chymhell, a chariad, a cherydd.
 Er bod yn alltudion mewn tiroedd estronol,
 A'r cleddyf yn gwarchawd yr ardal ddymunol,
 Yn mwyaf gerwinder ein cyflwr syrthiedig,
 Dyddenir ein gilydd â geiriau caredig:
 Yn ngwenau ein gilydd y gwenwn yn hyfryd,
 Yn nghwynion ein gilydd adlonir ein hysbryd;
 Ac mewn cydymdeimlad y wylwn lawenydd,
 Ac wele baradwys yn mynwes ein gilydd;
 Yn nwylaw ein gilydd yr ydym yn gryfion,
 Mae gafael y dwylaw yn gysur i'r galon.
 Yr wyl a santeiddiwn ni heddyw mewn cariad,
 Yr Arglwydd a hoffa gydsyniol addoliad.”

A Chain a ofynai, "Pa fodd yr addoli
 Jehofah ofnadwy a luniodd oleuni?
 Olwynion ei gerbyd yw'r gwyntoedd ystormllyd,
 A'i breswyl yn nghanol taranau dychrynlyd:
 Pa fodd yr ennilla dyn euog ei sylw,
 A dyn collfarnedig felldithiwyd i farw?"

"Pa fodd y gofyni i mi?" ebai Abel,
 "Ti wyddost yn well ei ewyllys oruchel:
 Tydi yn rhagoriaeth dy fraint enedigol,
 A fyddit yn helpu ein tad yn wastadol;
 Tydi, y mab hynaf, a ddelit y gyllell
 I waedu y brasaf o ŵyn y ddiadell;
 A byddit yn helpu i rwymo'r eidionau,
 A'n tad yn eu gwaedu ar ucha'r allorau."

A Chain a atebai yn sarug ei dymher,
 "Pa brawf ydyw hyny bod Addaf yn arfer
 Neillduo'r eidionau, a lladd ac aberthu?
 Ond barna dy hunan. A wyt yn cymharu
 Y Duw a ddywedodd, 'Gwnawn ddyn ar ein delw,'
 I aflan ednogiaid sy'n hoffi cyrph meirw
 A ffaidd archollion a gwaed?
 Fe grewyd dy galon ar ddelw y Duwdod,
 Ac anadl ei Ysbryd yw'r enaid sydd yn nod.
 Adnebydd y Pensaer oddiwrth yr adeilad,
 A gwel y Creawdwr yn ngoleu y cread.
 A dyn ydyw uchaf berffeithrwydd holl anian,
 Darllena am Dduw yn dy enaid dy hunan;
 Ac onid yw'th galon yn darfod fel nifwl,
 Ac arswyd a dychryn yn llethu dy feddwl,
 Pan fydd dy ddeheulaw yn estyn y gyllell
 I waedu y brasaf o blith dy ddiadell?
 Ac onid yw brefiad yr oenig a leddi
 Yn gwanu dy galon â phoenus dosturi?
 Pa fodd y bydd gweithred sy' lawn o adgasrwydd
 Yn mryd yr addolwr yn hoff gan yr Arglwydd?
 A'i rhaid ydyw treisio y teimlad tyneraf,

Mewn trefn i fawrhau a mawrygu'r Goruchaf?
 A dderbyn yr Arglwydd anrhydedd ei hunan,
 Wrth dreisio y deddfau osodes yn anian?
 Yn hytrach o lawer mae Duw'n ymhyfrydu
 Yn gweled pob teimlad yn cael ei dyneru;
 Ei holl greaduriaid, ei holl greadigaeth
 Yn ffynnu'n wastadol yn hardd a theg odiaeth,
 Yn ieuanc drag'wyddol, yn hyfryd a llawen,
 Mewn dedwydd gynghanedd fel sêr y ffurfafen,
 A mwyniant a moliant yn dyfod o newydd,
 Fel tônau yr afon o hyd yn ddi-hysbydd.
 Pe hoffai Jehofah mewn gwaedlyd aberthau,
 Fe allai ef anfon ei fellt a'i daranau
 I ddifa ar unwaith dy holl ddiadellau;
 Ië, gwneuthur y ddaear yn allor ofnadwy,
 A thywallt i'w mynwes ei danllyd ryferthwy,
 A llogi'r mynyddoedd yn boethion offrymau,
 Yn nghanol eu drylliog daranllyd ruddfanau,
 Gan hyny, pa achos am waedlyd aberthau?"

Ac Abel atebai yn uthr-synedig,
 "O herwydd ein pechod yr ydym golledig,
 Marwolaeth sy'n erlyn ar ol anufydd-dod,
 Ac angen yw'r unig ad-daliad am bechod;
 Yr Hedicel ruthra i fyny'r mynyddoedd,
 A'r haul newydd eni a ddua'n y nefoedd,
 A phobpeth ddiflana fel nifwl boreuol,
 Ond gyda Duw erys ei gyfraith drag'wyddol.
 Ac ef ni all faddeu i neb am ei thori,
 Heb osod ein pechod ar arall i'w gosbi;
 Gan hyny ordeiniodd aberthau gwastadol,
 I ninnau gydnabod ein cyflwr gresynol,
 Ein hunain yn euog, a Duw yn dosturiol;
 Ei gofio trwy aberth am gofio trugaredd,
 A rhoddi i'r Arglwydd fawrhad a gogonedd."

A Chain wrthwynebus i siarad brysurai,
 Ei galon fel cerwyn digofaint ddarllawiai,

Ymwrandaw ychwaneg ni allai 'i amynedd,—
 “Yr ydwyt fel yna'n cyssylltu trugaredd
 Wrth angeu a distryw. A ydwyt yn ateb
 Y deillia trugaredd o ganol creulondeb?
 A bywyd o angeu?—ddiobaith obeithion,—
 A dyni di'r hyfryd o golyn ysgorpion?
 A fegir yr oenig yn nyth yr eryrod?
 Ac felly ni ddeillia trugaredd o ddefod
 Sy' lawn o greulonder, yn groes i dy anian;
 Dos di ac abertha fan acw dy hunan,
 A minnau addolaf fy hun fel y dengys
 Fy rheswm naturiol, a thuedd f' ewyllys.”

III.

Cain ac Abel yn aberthu, &c.

I fysg y ddiadell arianwen a phrydferth,
 Aeth Abel i ddewis y goreu yn aberth,
 Ar goron yr allor yr oenig a laddodd,
 A phlygodd ei ddwylin, a'i Dduw a addolodd.
 A Chain yntau hefyd, yn ngwaethaf ei reswm,
 Trwy orthrech cydwybod, a ddygodd ei offrwm :
 Ei ysgub a gasglodd o ffrwythau y ddaear,
 Fe'i rhoes ar ei allor â chalon anhygar,
 I geisio lliniaru enynfa ei bechod,
 A dofi colynau diarbed cydwybod.

Ac fel yr oedd Abel trwy ffydd yn addoli,
 A'i wyneb i'r Dwyrain, a'r haul yn cyfodi,
 Daeth angel gan 'hedeg drwy ddorau'r goleuni,
 Gan rym ei adenydd cymmylau wasgerynt,
 A throllid eu cyrau ar esgyll y corwynt;
 A seithfwy gogoniant yr haul yn dysgleirio,
 Tra'r Herodr nefol ehedlym ai heibio;
 Ac yn ei ddeheulaw yr oedd megys thuser,
 Neu gomed odidog o Ddwyfol ddysgleirder;

A'r fflam oddi arni raiadrai yn uchel,
 Tra trwy y ffurfafen disgynai yr angel;
 A'r genad a safodd yn agos i Abel
 Ar bwysau ei edyn; a'r angel lefarai,
 A'i 'madrodd fel miwsig adfywiol adlonai,
 Fel llefair afonydd yn mhoethder y Dwyrain,
 Fel llais yr ehedydd yn dadgan y plygain.

“O! Abel y cyfiawn, da, was, da a ffyddlawn:
 I'th waedlyd aberthau Jehofah sy' foddllawn.
 Yn mhellach, fy nghymmrawd, y byddi y cyntaf
 O arwyr y ddaear a saint y Goruchaf;
 Y cyntaf i waedu o blaid y gwirionedd,
 A'th enw gymhella y gwan i arwredd;
 Y merthyr yn dyoddef fendithia dy enw,
 A'r gwron feddylia am danat wrth farw.
 Dy enw fydd uchel yn mysg y cenedloedd,
 Fel seren ragorol yn nghanol y nefoedd.
 I syniad anufydd dy feddwl na ostwng,
 Ond saf yn ddiysgog, a chwympe yn deilwng.
 Y cyntaf i gwympe, a'r cynta'i gyfodi
 Yn arwr gorchfygol, a Duw yn coroni.”

Ac yna estynodd ei law at yr aberth,
 A'r fflam a esgynodd yn wen ac yn brydfarth
 I ganol y nefoedd yn golofn ryfeddol,
 A'r mŵg yn amgylchu yn goron addurnol,
 Gan wasgar o amgylch ei beraidd aroglau,
 Fel arogl meusydd cynhauaf y gweiriau.
 Fel yna canmolid y ffyddlawn addolydd,
 A'i enaid a lanwyd â nerth a llawenydd.

A'r angel ymlithrodd ar edyn 'stynedig
 At allor ddiwaed yr addolwr ystyfnig;
 O'i amgylch ymgasglodd y terwyn daranau,
 Ac yntau yn gwgu trwy fŵg a chymmylau:—

"O! Gain, yr anufydd, am it' ddiystyru
 Ewyllys Jehofah, mae yntau'n dirmygu
 Dy aberth difywyd a'th weddi annuwiol."
 Ac yna ymsaethai'r daranfoltt aruthrol,
 Nes cwympto yr allor, a siglo y ddaear,
 A Chain a lewygodd, a'i wyneb anhygar
 A guddiai'n y glaswellt, a phan y dadebrodd,
 Ac edrych o'i amgylch, yr angel ni welodd;
 Ond arogl brwmstan a lanwodd ei ffroenau
 Fel tawch o arsenig o geudod ogofau,
 Yn dangos digofaint a mawr anfoddlonrwydd,
 Am iddo ddiystyru ewyllys yr Arglwydd.

IV.

Gofid Adda ac Efa o herwydd anufydd-dod Cain.

Lle llifa'r Euphrates ei miwsig murmuro,
 Tros wely o berlau yn hyfryd ei swyn;
 Rhieni dynolryw mewn ysbryd cystuddiol,
 A gydymddyddanent yn nghysgod y llwyn.
 Medd Efa, "Gwna Cain i fy nghalon i waedu,
 Fe'm twyllwyd yn un ag y gwnawn ymhyfrydu,
 A dysgwyl a wnawn y gwnai ef ein hadferu,
 A gwneuthur cyfammod â Duw er ein mwyn.

"A thithau a'i dysgaist i arddu y ddaear,
 Dy orchwyl cyntefig yn Eden mor fwyn;
 Ond Abel anfonid i'r anial anhygar,
 I ymladd â bleiddiaid, a gwylio yr ŵyn:
 At Cain yr ymddygaist yn wastad yn dyner,
 Ac yntau yn llawn o gyndynrwydd a balchder;
 Ond Abel yn addfwyn wefusau bob amser,
 Yn ufydd a pharod â ni i gyd-ddwyn.

"I Cain yr amlygaist y Ddwyfol ewyllys;
 Ond wele, dirmygodd addoliad ei Dduw:
 Jehofah ymwelodd yn Dduw eiddigeddus:
 Rhag arswyd ei wyneb pwy erys a byw?

O! wylwch gymmylau, gruddfaned y daran,
 Mewn anwyl obeithion mi fegais un bychan;
 A'r fam a'i hanwesodd i'w mynwes â chusan
 Yn awr a golytir, a'm calon sydd wyw."

Ac Addaf atebai, "Ein mab a lefarodd
 Yn arw fygythiol wrth Abel ei frawd,
 Am iddo ragori, a'r nef a gyfarchodd
 A geiriau rhyfygus, cableddau, a gwawd;
 Erioed i'w rieni'n anufydd y buodd,
 Yn ymyl ei allor ei Dduw a ddirmygodd,
 Am iddo ragori â'i frawd y cwerylodd,
 Gan ymladd yn erbyn doethineb a ffawd."

Ac Efa chwanegai, "Pa fodd y rhof heibio
 Heb yfed fy nghwpan o gariad at Cain;
 Y bustl a'r wermod yn waddod sydd iddo,
 A siomiant yn aros gobeithion mor gain.
 O! Abel, fy ffyddlon, 'r wy'n teimlo fy nghalon
 Yn troi tuag atat yn llawn o obeithion,
 Gan daflu am danat ei rhaffau yn dŷnion,
 I'th g'lymu wrth Efa â rhwymau y rhai'n."

v.

Duw yn rhybuddio Cain.

A'r Arglwydd a gofiodd am Abel a'i weddi,
 A llogodd tosturi dros Cain yn ei galon;
 O herwydd y cyfiawn dros Cain a weddiodd,
 A Duw a wrandawodd o wynfa'r ysbrydion:
 O'r man y preswylia mewn goleu diymgyrch,
 A heuliau yn llewyrch dihysbydd ei goron,
 A'u gosgordd yn afrif heb orphwys yn cynnal
 Llawenydd diattal, a'u hemthyn yn gysson;
 A'u blwyddyn drag'wyddol yn wyl orfoleddus
 O ddawns ogoneddus, a myrdd o gerddorion!

"Awn," ebai yr Arglwydd, "at Cain, a chawn weled
 Fydd iddo ystyried ei Dduw 'r hwn a'i creodd."

Gan hunan-ymsymmud trwy Ddwyfol weithrediad,
 Yr orsedd o gariad yn awr a gychwynodd,
 Fel llawer o foroedd i'r maith äangderau,
 A chreadigaethau afrifed a guddiodd
 Mewn hyfryd gynghanedd a chydgorde arswydus,
 Y nef orfoleddus i gyd a symmudodd.

Dynesai'n ardderchog y Dwyfol ogoniant,
 A chalon y ieuant gre'digaeth ddychlamai;
 A chnydau o bêraidd rosynau godidog,
 A llysiâu blodeuog o'r ddaear a darddai;
 Ffynnonau raiadrent anthemau cynhyrfus,
 A'r afon soniarus yn gerddgar a gerddai;
 A'r niwl a ddyfrhai y gwastadedd y borau,
 Hyfrytaf beroglau llysieuog a gariai
 O feusydd yr aloes, calamus, a thynon,
 A'r sawr yn awelon y nef a wasgarai.

Ac wele, y glaswellt yn llawn telynorion,
 Yn fyw o gantorion a miwsig soniarus;
 Cerddoriaeth drwy'r äang ffurfafen drydanai,
 A mêl a lifeiriaï o'r creigiau haelionus;
 A'r uchel fynyddoedd fel cewri anhydrin,
 O yfed metheglin a gwinoedd cynhyrfus,
 Mewn cyffro rhyfeddol a groch orfoleddent,
 Ac uthr y llament i'w gwel'd yn arswydus;
 Yn eithaf y ddaear taranai y floddest,
 A chrechwen yn ngorchest y moroedd cythryblus.

A phan y trag'wyddol Jehofah lefarai,
 Tywyllwch a guddiai ei Ddwyfol ogoniant;
 Y nefoedd oruchel yn wylaidd ymgrymodd,
 Y ddaear ddystawodd, afonydd safasant:
 Ni chyrchai'r awelon eu pêr-anadliadau,
 A'r gwryf-wanegau i'r eigion suddasant;
 A Chain yntau hefyd i'r ddaear a gwypodd,
 A'i ddwyllaw y cuddiodd ei wyneb dihaeddiant.

Ac angel a nerthodd ei enaid brawychus,
 I wrando lleferydd ei Dduw gogoneddus :—
 “ Paham y digllonaist wrth Abel y cyfiawn ?
 Paham yr ymddigiaist wrth frawd mor gariadlawn ?
 'Ba herwydd y syrthiodd dy hardd-deg wynebpryd,
 A chuddio'i ffurfafen â chymmyl anhyfryd ?
 Fel awel yn ennyn y fflamawg ryferthwy,
 Ffolineb sy'n gyru digofaint ofnadwy.
 Lliniared amynedd y fflamau angherddol,
 Diffodded doethineb yr eisias difaol,
 Na fydded i falchder gydennyn dy nwydan,
 Rhag llygru yr anadl ro'es Duw yn dy ffroenau,
 A'i throi yn fflam uffern i losgi byth ynod,
 Dy enaid yn angherdd digofaint y Duwdod !
 Os gwnai di ddaioni oni chai oruchafiaeth,
 A derbyn anrhydedd ac uchel ragoriaeth ?
 A minnau a gadwaf dy ddysglaer weithredoedd
 Yn amlwg drag'wyddol fel sêr yn y nefoedd,
 I fod yn arwyddion ac iawn gyfarwyddyd
 I ddwyn y crwydredig i lwybr y bywyd.
 Ond oni wnai dda, wele, pechod a orwedd
 Yn ymyl fel gelyn yn llunio dialedd ;
 Ac uffern a gloddi i'th enaid dy hunan,
 Safn anferth yr hon a gau arnat fel taran ;
 Disgyna'n ddisymwth, ac ni bydd ymwarded,
 A'm enw trag'wyddol a selia dy dynged.
 Ymostwng gan hyny i'th Grewr goruchel,
 A bydd yn garedig a thirion wrth Abel ;
 Rho ymaith dy feddwl annheilwng ac anfad,
 A'r weithred ysgeler sy' genyt mewn bwriad ;
 Ymgadw oddi wrthi, o herwydd mae Abel
 Heb ammheu dy gariad yn byw yn ddiogel ;
 A Chain ei frawd hynaf a barcha fe'n wastad
 Yn rhwymau dyledus perthynas a chariad.”

A'r Dwyfol leferydd hyfrydsain a beidiai,
 A Chain yn ymwrandaŵ yn mhell bell a glywai

Emynau Hosana a chân Haleliwia.
 Ac anian i'w deddfau cyntefig ddychwela ;
 Ond Cain a ddychrynodd, fe'i llanwyd â soriant,
 Ac arswyd rhag mawredd y Dwyfol ogoniant.

vi.

Cain yn lladd Abel.

Areiliai Abel ei arianwen fuches,
 Ar äang fras wastadedd yr Euphrates :
 Eb ef, " Mor dawel yw'r ddiadell wirion,
 Yn cnoi ei chil wrth furmur tônau'r afon ;
 Dedwyddach fil nag ydyw fy rhieni,
 Ac anufydd-dod Cain yn eu trallodi,
 A chan ofidio mynych edrych Efa
 Ar fflamlyd byrth Paradwys, a galara
 Gan guro'r llawr â'i thraed, a churo'i dwyfron,
 A gwlitho'r ddaear gyda'i dagrau heilltion.
 Fy mam, O! Dduw, cysura yn ei thrallod,
 Ac adfer Cain i hyfryd ffyrdd ufydd-dod."

A Chain yn dyfod o'r tu cefn, yn clywed
 Yn ddiarwybod idd ei frawd diniwed,
 A ymgynhyrfai i dymherau digllon,
 A'r bwriad erch a lechai yn ei galon.

" Pa fodd y tybi di dy hun mor gyfiawn,
 Pan y gweddiit tros of fi mor radlawn ?
 A oes deilyngdod ynot ti yn rhagor,
 Pan gydnabyddai Duw dy waedlyd allor ?
 Ceryddai fi am ddilyn yr ewyllys
 A roddes ef ei hun o'm mewn i'm tywys.
 Fel tônau'r afon fawr y mae'th gyfiawnder,
 Ac hyd y sêr ymddyrrha crib dy falchder ;
 A llonaid nefoedd yw dy hunanoldeb,
 Pan y gosodit ti dy ragoroldeb
 Rhwng Duw a mi, fel yna i gyfryngu.
 Yr wyf yn hÿn na thi, ac yn teilyngu

Fy mharchu'n fwy, mwy hefyd yw fy mreintiau,
Ac eiriol trosaf fi ryfygit tithau!

Hy! eiriol! mae fy nhad, fy mam, y nefoedd,
Y ddaear faith, a Duw a'i holl alluoedd,
O'th achos di'n cyfodi yn fy erbyn,
Myfynnau mwy i tithau fyddaf elyn."

Ac yn ofidus yr atebodd Abel,—
"Fy mrawd, na cheisia wneyd y Duw goruchel
Yn Dad ac Awdwr dy weithredoedd aflan,
A darddant o dy galon ddrwg dy hunan.
Ac nid wyf finnau'n myned i gyfryngu
Rhwng Duw a thi; yn unig eiddigeddu
A wnaif dros enw Duw, yr hwn a gebli,
A'i bur orchymyn ef yr hwn a dori;
Ac wrthyt tithau'r ydwyf yn tosturio,
Di gorsen grin ac ysig, feiddit herio
Ystormydd dialeddau'r Hollalluog:
Ei anadl sigla'r nefoedd fawr gwmpasog."

Yn daiog gan euogrwydd a chenfigen,
Bytheiriai Cain draha i chwythu cynhen:—
"Pa falais a'th annoga drwy rodresgar
Ddefosiwn tuag at Dduw, ac iaith enllibgar
Wenieithus i'th rieni, gan ymfladru
Yn fy narostwng i a fy nirmygu.
A chan dy fod yn ymddigrifo gymmaint
Yn blino Cain, arllwysa dy ddigofaint;
O! tyr'd yn awr gan sefyll yn fy wyneb,
Cynhyrfa'th lid, crynhöa dy wroldeb;
Ti ddrylliaist enau yr afonfarch erchyll,
Fflamied lliidiogrwydd yn dy lygad teryll,
Ac ymladd gyda mi, fy mrawd ymhongar,
Ac onidê, dyrnodiaf di i'r ddaear."

A Chain fel yna a gymhellai Abel.
Fel geirwon dônau ar ystormydd uchel,

Tymhestlai enaid Cain yn dra arswydus,
 Ond Abel a'i ceryddai yn ddibetrus;
 Ffolineb Cain yn dirion-lym geryddai,
 A'r merthyr da fel hyn a ychwanegai:—
 “Na ato Duw i mi roi anfad ddwylaw
 Ar ddim y rhoddes ef ei ddelw arnaw:—
 Difwyno y blaguryn a feithrinodd
 A'i anadl ei hun, ac a'i bendithiodd!
 Ysbeilio mam o'r cyntaf anwyd iddi!
 Ac amlhau trallodion fy rhieni.
 Ar wyneb mawr y nef pa fodd y tremiwn
 A'm dwylaw'n goch gan waed y brawd a garwn?
 Datoder rhwymau callestr y mynyddoedd,
 A chandryll ymollyngant i'r dyfnderoedd;
 Ond rhwymau cariad sydd ry gyssegredig,
 A Dwyfol guriad bywyd nef-ddeilliedig;
 Hwn wrth ewyllys Duw a ymddibyna.
 Ysgubed yr ystorm pan gynddeirioga
 Holl sêr y nefoedd i ddifancoll hollol;
 Ond pwy a faidd ysbeilio'r Duw trag'wyddol
 O hawliau cyfrin ei ewyllys Ddwyfol?
 Ymgured bydoedd gan falurio'r cread,
 Ond pa'm y lluni di'r fath weithred anfad,
 Ac annog annaturiol ysgelerder?
 O achos gwiw ufydd-dod i gyfiawnder
 Y rhoddaist ti i'm herbyn i dy wyneb,
 Ond cyn y gŵyraf oddiwrth uniondeb,
 Y byddaf farw, a fy mywyd gollaf
 Yn llawen tra fy niniweidrwydd gadwaf.
 O! yn ei holl erchyllod deued angau,
 Teilynga rhinwedd filoedd o fywydau
 I'w phrynu gyda hwy. A phan ddaw diwedd
 Fy mywyd i, anfarwol ydyw rhinwedd;
 Ac yn y man y llifa 'ngwaed i'r ddaear
 Saif rhinwedd yn fuddygol ac yn hawddgar.
 Trwy weddi rhof fy hun yn awr i'r Arglwydd:
 I'w enw boed gogoniant yn dragywydd.”

A Chain erlidgar a ddywedai'n wawdlyd,—
 “Cyflwynaf di i Dduw yn aberth gwaedlyd;
 A mynwes fawr y ddaear fydd yr allor,
 A pha anrhydedd fyni di yn rhagor?
 Am aberth gwaedlyd beunydd byddai'th gân,
 Hyn, meddit ti, foddlonar' nefoedd lân.”
 A chan gyfodi'r cwlbren mawr i daro,
 (Fe deimlai'r ddaear megys tòn o tano,)
 A'i rymus fraich rhoes ddyrnod tra dychrynlyd,
 Gan daflu nerth a phwys ei gorph i'r ergyd.
 A chwympai' frawd a'i ddwyllaw ar ei wegil,
 A llifai'r gwaed o'i enau nid yn gynnwl.
 “O Dduw, wrth Cain bydd dirion,” ebai Abel,
 “Fy nhad a mam, O! cadw hwy'n ddiogel:
 O! Cain, fy mrawd!”

A Chain a roes ochenaid:—

“Och, na thro arnaf dy angherddol lygaid.
 Ni allaf oddef. Mae dy lym olygon
 Yn fflachio'n brudd gan ing a chariad ffyddlon,
 Yn erbyn fy enaid i yn fwy dychrynlyd
 Nag yr erlidiais i dydi drwy 'mywyd.
 Rhowch driphlyg wisg o gallestr am fy nwyfron,
 A chen o ddideimladrwydd am fy nghalon;
 Fy mynwes rwygwyd yn agored hollol
 I saethau llymion dy drempiadau marwol.
 O! ffoi a wnaaf. Ha, wele fe'n gogwyddo
 Ei ben i farw'u awr! a âf fi ato
 A rhoddi eusan ar ei wefus welw?
 Gydwylbod paid! Y mae ef wedi marw;
 Rhag imi doi gwaradwydd ar waradwydd,
 Ac arllwys ar y marw fy ynfydrwydd.”

VII.

Galar Adda ac Efa.

Y newydd trwm yn awr ferwinai glust
 Y dyner Efa, fel taranfollt tost;

A thua'r llanerch y prysurai 'i dad,
 Lle hunai Abel yn ei wely gwa'd.
 Yn groch ei waedd gan wir ddolurus loes,
 Gan siglo'i ben, a churo'i ddwyfron ddwys,
 Dywedai, "O! fy mhlentyn, Abel dda,
 Mi ddysgwylaswn amgen ffawd i ti:
 Y ffydd i'r hon yn ferthyr wyt yn awr
 Gorono ben fy Abel fwyn a dewr;
 Fy Abel, O! fy mhlentyn, Abel hoff."
 Fel yna cwynai Adda, mawr ei aeth,
 Ac ar ei ddwyfron gwasgai'i freichiau preiff
 Mewn gofid. Efa hefyd yno ddaeth,
 A phan y gwelodd hi ei Habel wyn,
 Fel pan y bo adarwr yn y llwyn
 Yn dryllio'r nyth a dwyn y cywion mân,
 Ysgrechia'r fam gan 'hedeg yma a thraw,
 A'i nodau prudd yn cymhell teimlad byw,
 Nes teimlai'r heliwr awydd ei rhyddhau;
 Yn brudd ei threm a'i breichiau tua'r nef,
 A'i gruddiau'n llaith dyrchafai Efa lef:—
 "Pa beth yw hyn, fy mhlentyn Abel fwyn,
 Fel pren afalan llawn o flodau cain
 Y'th gwmpwyd: O! ac nid oes obaith mwy.
 Hiraethu bellach fydd fy mwyniant i.
 Pa fynwes haiarn, a pha law ddiras
 Darawai Abel? A pha ysbryd traws
 A yrai Cain i guro'i frawd ei hun?
 Ai nid ar dyner fronau Efa gun
 Y'th fagwyd Cain? gan hyny o ba le
 Y daeth yr anian greulawn hon i ti?"

VIII.

Melldigo Cain.

A Barnwr y ddaear a ddeuodd i ddial
 Y gwaed oedd o'r ddaear yn llefain heb attal.
 Cyssawdian agorent o flaen y Creawdwr,
 Fel pyrth dinas gadarn i dderbyn buddygwr.

Yr haul a lewygai, a phallai'i olygon,
 Planedau ar feiliorn a aent fel ynfydion;
 A nos a orchuddiai holl wyneb y nefoedd,
 A'r eang ffurfafen yn dân fflamlyd ydoedd;
 I benau'r mynyddoedd y moroedd ruthrasant
 Calonau y creigiau trag'wyddol ballasant;
 Gan danbaid ogoniant y Dwyfol ddialydd
 Y deifid y glaswellt, y llogid fforestydd;
 Ac enaid mawr anian ruddfanai, a'r ddaear
 A grynodd, a rhuai'r taranau aflafar.
 Fel llew yn ffyrnigo yn nghyffro'r elfenau,
 A rhuthr ystormydd, a chrochwaedd taranau,
 Gan orwyllt greulondeb, a dychryn, a rhyfyg,
 Cain heria'r taranau, dywedai mewn dirmyg,—
 "Gwatwerais fy nhad a fy mam yn eu gwyneb,
 Dirmygais eu cyngor, a gwawdiais eu deiseb;
 Nid mwy y dychrynaf rhag codi fy ngolwg
 I wel'd gweledigaeth o dân a thywyllwg.
 'R wyf fi mor ofnadwy a hithau yr awrhon,
 Y gwaed ar fy nwyllaw, a'm gwyneb yn greulon;
 Fy nhad a dry ymaith ei wyneb i wyllo
 Fel geneth, pan wêl efe Cain yn d'od ato;
 Fy mam a lesmeiria, a'm chwiorydd a redant,
 Gan waeddi rhag gweled eu brawd yn ei soriant."

A llais o'r cymmylau a'r tân a lefarodd,—
 "Mae Abel dy frawd di?" A Chain a ddywedodd,
 "Ai fi yw ei geidwad gan ofyn o honod,
 Pa le y mae Abel? Nid ydwyf yn gwybod."
 "O! Cain, beth a wnaethost?" atebai'r Goruchel,
 "Can's arnaf y gwaedda llef gwaed dy frawd Abel
 O'r ddaear am ddial. Yn awr melldigedig
 Wyt tithau o'r ddaear, dderbyniai'n garedig
 Waed dy frawd Abel o'th law halogedig;
 A'r ddaear a gerddi a fydd yn felldigaid,
 Ni ddyry ei chynnyrch i gynnal dy enaid;
 A chrwydriad a gwibiad a fyddi ar y ddaear,
 Dy lwybrau yn ddyrys, a'th ffyrdd yn anhygar."

A Cain a atebai heb godi 'i olygon,
 A'i freichiau a wasgai yn dŷn ar ei ddwyfron :—
 “Mwy ydyw fy mhechod nag ellir ei faddeu,
 Gan hyny mil henffych anobaith ac angeu ;
 Yn iach i ardaloedd Euphrates ardderchog,
 Yn iach i awelon o Eden flodeuog,
 Yn iach i chwi feusydd a chnydau haelfrydig ;
 A henffych ofidiau a daear reibiedig.
 O ! haul yn y 'llewin machluda, machluda,
 I orwel y Dwyrain byth byth na ddychwela
 I loni y ddaear â bywyd y boreu.
 Llochesaf yn mynwes tywyllwch ac angeu.
 Chwi fellt a tharanau, erlidiwch, erlidiwch,
 Mi ffoaf, O ! ffoaf i angeu a th'w'llwch,
 I gilion difywyd, ogofau diffwrwythdra :
 O ! am suddo yn eigion dyfnderoedd diddymdra.”

IX.

Angel yn cysuro Adda ac Efa.

Ac angel ardderchog fel Dwyrain oleuni,
 Gyfarchai ein cyntaf drallodus rieni :—
 “ Am Abel y cyfiawn, paham y galerwch ?
 Efe a goronwyd â bywyd a harddwch :
 Eistedda'n fuddygol ar sedd anfarwoldeb,
 Gan wyllo eich helynt â ffyddlaw'n ddyddordeb.
 Ac fel ag y mae o wroniaid y ddaear
 Yn gyntaf i'r frwydr, a marw'n 'wyllysgar,
 Bydd, megys y seren yn hyfryd lewyrcha
 Yn euraidd belydrau yr haul pan fachluda,
 Yn nghynt yn ymddangos ar oriel gogoniant,
 Yn decach a chlaerach na'r oll a ddilynant,
 Na'r oll yn anwylach gan feibion y ddaear,
 A'i gylchrawd yn nes i ogoniant digymhar
 Creawdwr y bydoedd, a Haul anfarwoldeb,
 A'i Ddwyfol weniadau yn lloni ei wyneb.”
 A'r ddau a ddiolchent i Dduw eu Creawdwr,
 A'i enw gyhoeddent yn gyfiawn fel Barnwr.

Ac Efa ddywedai, "Maddeua fy hyder,
 Cain hefyd oedd anwyl i'm calon bob amser:
 Ei fam ydyw Efa; a'i chalon sy'n llosgi
 O serch tuag ato er maint ei ddrygioni.
 Oddi arnaf y rhwygwyd fy Abel garedig:
 A raid colli hefyd fy nghyntafanedig?"
 Ac Adda chwanegai, "O! na byddai rhinwedd
 Yn awr yn fy ngweddi i droi y dialedd;
 Ond nid oes gwerth ynof i gynnyg fy hunan.
 Trown at yr Iehofah, ac yn ei drugaredd
 Yn unig mae gobaith am arbed y truan."

A'r angel atebodd, "Y Duw Hollalluog,
 Yn gyfiawn fel Barnwr, a farnai'n drugarog;
 Tra eto'n ceryddu, ei Ddwyfol amddiffyn
 I Cain a addawai rhag malais un gelyn,
 A'i nod roddes arno gan wystlo'i anrhydedd,
 A Chain, os ymbilia, dderbynia drugaredd."
 A'r tri a fawrygent y Duw Hollalluog,
 A'i enw gyhoeddent yn Farnwr trugarog.

ENGLYNION I'R ASYN.

Yr asyn sydd brudd ei bryd,—a'i olwg
 Yn wael a difywyd:
 Ond boddlawn yw ef hefyd,
 Yn môn ei glawdd y mae'n glyd.

Ei wely'r nos yw'r ffosydd,—ei borthiant
 Ynt berthi neu friwydd;
 Er yn sal ei ran sydd,
 Mae hwn dan ei bwn beunydd.

Un ydyw ef yn llawn dyfais,—anhydrin,
 Yn edrych am falais;
 Llwyd ei liw, hagr-liw, egr-lais,
 Ac hir ei glust, cryg ei lais.

ENGLYN BYRFYFYR I MISS R——, A'R
GWALLT MELYN.

EIRIAN dlos rian oreuwedd—wisgi,
Un ysgafn hynawswedd,
Heb ôl nych—gwyh yw ei gwedd,
Y seren fwyndlos eurwedd.

Y TYMHORAU.

WELLE y tymhorau ydynt
Ogoneddus weision Duw,
Sydd yn gweini ei ymweliad
Grasol iawn â dynolryw.
Daw y gauaf gan farchogaeth
Yn y groch ystorom gref;
Teithia tros yr oer fynyddoedd,
I unioni ei lwybrau ef.

Brysia'r gwanwyn yn cyd-ddilyn,
Grymus megys nwyfus gawr,
Ac udgana ar y dyffryn
Nes y deffry'r goedwig fawr:
Llama tros y bryniau uchel,
A chynnulla'r wŷn yn nghyd,
A chyhoedda fod yr Arglwydd
Eto'n dod i 'mwel'd â'r byd.

Daw yr hynaws haf yn araf,
Gwisga rosyn ar ei fron,
Daw'r llancesau i'w gyfarfod,
Siriol, i'w groesawu'n llon:
Dywed wrth y Brif-weinidog
Anian hardd-deg am lanhan,
A phar'toi ei phalas hyfryd,
Fod ei Harglwydd yn neshan.

Y cynhauf a gyhoedda
 Fod yr Arglwydd wedi d'od,
 Gan gwhwfan ei faneri
 I arddangos yno'i fod :
 Hael wasgara ei anrhegion
 O ewyllys da y nef,
 A bendithir holl deuluoedd
 Dyn *yn ei ymweliad ef.*

HYFRYD DDYDDIAU MAI.

HOFFAF ddyddiau cyntaf Mai,
 Hoffaf eu mwynderau chwai,
 I'm eu coffa'n hyfryd sydd,
 Fe'u ganwyd ddydd Calanmai.

Adeg ebol, lloi, ac ŵyn,
 Yn cydchwareu ar y twyn;
 A chynghanedd hafddydd hir
 A glywir yn yr irlwyn.

Adeg chwilio clawdd a pherth,
 Adeg chwilio mwy na'r gwerth;
 Nyth bach crwn a phedwar wy
 Yw'r gwobrwy am y drafferth.

Hedydd llon a'i fron heb friw,
 Esgyn ar ei aden wiw;
 Pêr ei gân rhwng gwyrdd a gwyrdd,
 O'i bwlpudd glaswyrdd glwyswiw.

Tyner flagur o liw aur,
 Telid yn yr heulwen glaer;
 Gwiall wedi eu gwisgo'n deg,
 A rhoddion megys rhuddaur.

Yn y gwllithyn bychan crwn,
 Bydd yr haul i'w wel'd yn hwn,

Foreu Mai, bydd yn ddiau,
Un haul yn heuliau fyrddiwn.

Gwyrdd a gwyrdd yw lliw pob pren,
Gwerdd y ddaear, tyner nen;
Blagur tyner mantell dlos
Ymdaena dros y dderwen.

Taenir blodau hyfryd cain
Yn fraith frwydwaith ar y drain;
Gwisgir canghau'r coed a'r berth
A phob prydfferthwch mirain.

I LODES DEG.

Mi adwaen eneth hawddgar,
Y lonaf ar y ddaear:
Mwy claer na phur oleuni'r dydd
Llewyrch ei llygaid lliwgar.

Ei lliw, ei lliw yn burwyn,
Fel blodau cynta'r gwanwyn;
Ei llaw yn wenach, wenach sydd,
Nag eira mynydd Berwyn.

'Rwy'n hoffi'r fun felusfin,
Brydferthaf yn mro cenin;
A mwy dymunol yw ei phryd
Na hyfryd wedd Mehefin.

I'r lodes lon 'rwy'n canu;
Mor deg y mae hi'n camru!
A thyf pob blod'yn yn ei dro
O'r man y b'o hi'n sangu.

Y CRACH-FONEDDWR.

Yr adar difyr ar brydnawn
Delorant yn y coedydd,

A'r gwartheg borent ar y ddôl,
 A'r defaid ar y mynydd,
 A'r haul mawreddog elai lawr
 Tros ymyl Môr y Werydd.

Briallu wenent ar y clawdd,
 A'r gwrychoedd gan rosynau,
 A'r llygaid dydd yn llawer mil
 A gauent eu hamrantaau ;
 A chân y gwew gyda'r hwyr
 Adseiniai yn y cyman.

A chyda glân yr afon Wen,
 Y rhodiai dau mewn cariad ;
 Goronwy gyda chalon drom,
 A phrudd-der yn ei lygad ;
 Ac wrth ei ochr ef yn dÿn,
 Yr ieuanc hardd Angharad.

Ac ebai'r llanc Goronwy ddewr,
 "Ni wena'r lloer yn dirion,
 Ond heno'n unig arnom ni,
 A byddaf gyda'r Saeson ;
 Wrth feddwl gado 'ngeneth wen,
 Yr wyf yn tori 'nghalon.

Dy dad a fynai i mi fyn'd,
 Mi wn ba achos hefyd :—
 Y mae gan arall aur a da,
 Gan innau nid oes golud :
 Ond ni all neb dy barchu'n fwy,
 Na'th garu'n well, anwylyd.

A dybi fod fy meddwl i
 Fel drych i edrych ynddo,
 A'th ddelw dithau'n hardd yn hwn,
 Pan fyddi'n agos ato ;
 Ond wedi troi fy wyneb draw,
 Y gallaf dy anghofio.

Fe'th gofiaf di wrth wel'd y wawr,
 A'r haul yn ei fachludiad,
 A'r llygaid dydd a sêr y nos,
 A'r lili wen a'r lleuad :
 A threuliaf ddyddiau f' oes, fy merch,
 Mewn hiraeth mawr am danad."

"Fy machgen mwyn," atebai hi,
 "'Does arall ar y ddaear
 Byth a ddewiswn ond tydi,
 Mewn gwynfyd ac mewn galar ;
 Ni welais, ac ni fynaf wel'd
 Un gwyneb byth mor hawddgar.

Nag edrych *di* ar degwch gwedd
 Llancesau Saeson diwall ;
 Dy galon cadw di i mi
 Yn ddiwair ac yn ddiball :
 Mi eiddigeddwn wrthyt braidd
 Am wenu ar neb arall."

"O! na, nid felly," ebai'r llanc,
 Gan wasgu ei Angharad,
 Ac ymgusanai'r ddau yn awr
 Yn mhur hyfrydwch cariad ;
 A'r naill yn llygad byw y llall,
 Ddarllenai serch-ymlyniad.

II.

Ni awn i Blas yn Nôl
 I weled gŵr boneddig,
 Sy' newydd dd'od i'r wlad,
 Os bydd mor ostyngedig ;
 Y mae o'n gwisgo blew
 Yn fondo dros ei enau,
 Yr hyn a brawf ei fod
 Yn ŵr o uchel achau.

A chyrlen bobtu 'ben
 Yn arwydd o anrhydedd ;
 A chadwen ar ei fron,
 A chylchau am ei fysedd :
 Gan hyny mae'r bys bach
 Sy'n gwisgo modrwy emog,
 Yn codi'n uwch na'r lleill,
 'R un fath a chynffon ceiliog.

Addysgir plant y cwm
 I'w gyfarch wrth fyn'd heibio,
 A chofio d'wedyd Syr
 Wrth siarad gydag efo :
 Cyfarcha pawb 'r un fath
 Y gŵr boneddig teilwng ;
 Ac ambell i hen wraig
 Bron syrthio wrth ymostwng.

Y mae'r masnachwyr oll
 Yn ofni wrth ddynesu
 Ger bron ei fawredd ef
 I gynnyg ac i werthu :
 A mawr y gofal sydd
 O'i gyfarch ef yn weddus,
 A phryder mawr pa fodd
 I'w deitlo'n anrhydeddus.

Fe brawf ei bibell hardd,
 Fel odyn galch yn mygu,
 Y fath ysgolion gadd,
 A'i ddygiad da i fynny :
 Mae dull boneddig hwn
 O regi'n fwy na'r cwbl,
 Yn profi ar un waith
 Ddiwylliant pur ei feddwl.

III.

Gwrandewch, yn y buarth mae Dafydd y gwas,
 Ac Elin y forwyn yn siarad :—

“On'd yw yn beth rhyfedd fod un o fath hwn
 A'i fryd ar briodi Angharad?
 Angharad fydd lawen o gaffael y fath
 Foneddwr o'i wadn i'w goryn.”
 “Bydd lawen,” eb Elin, “a siriol ei gwedd,
 Fel lili'n cusanu llyndysyn.”

A Dafydd atebai, “Paid siarad mewn gwawd,
 Mae hwn yn foneddwr urddasol;
 Nid ydyw yn siarad 'r un fath a dyn tlawd,
 Mae ganddo fo lediaith glasurol:
 Mae osgo'i gerddediad yn dangos yn rhwydd
 Bod yn ei wytheni waed uchel;
 A chlywais ddywedyd ei fod wrth ei swydd
 Yn Gaptan ofnadwy mewn rhyfel.”

Ac Elin atebai, “Ryfeddwn i fawr
 Nad yw o yn Gaptan ardderchog,
 O herwydd y mae yn y drychau bob awr
 Yn gwneuthur ystumiau cynddeiriog:
 Y mae o'n ymarfer bob dydd yn y drych
 Wrth wenu yn ngwyneb ei ddarlun,
 I osod ei hunan yn wrol a gwyh
 Yn ngwyneb ofnadwy y gelyn.”

“Mae hwn,” ebai Dafydd, “yn gyfoeth i gyd,
 A chreigiau o aur ar ei elw;
 Ond nid yw Goronwy'n etifedd dim byd,
 Ond mochyn a thomen o ludw.”
 Ac Elin atebai, “Ei eman a'i aur
 Sy'n llwytho ei fysedd modrwyog;
 Rhaid iddo gael cadwen, a modrwy'n ei drwyn,
 Pan gaiff ef Angharad oludog.”

A deuodd hen wreigan, un siriol a theg,
 A glendid oleuai ei gwyneb;
 “Pwy ydyw hon acw?” gofynai y llanc,
 “Mam weddw Goronwy,” yr ateb:

“Yn weddw ac unig, heb briod na brawd,
 A cholodd amddiffyn Goronwy;
 Elusen fydd rhoddi i'r weddw dylawd,
 Hi haedda ychydig gynnorthwy.”

“Yn awr,” ebai Dafydd, “ychwaneg o'i haek
 Ragorion a gaiff eu hamlygu;
 Rhyw rinwedd o'r newydd i'r golwg a ddaw,
 Mor hael y bydd iddo gyfrannu!”
 A daeth y boneddwr, a'r weddw yn syn
 Ofynai yn dra gostyngedig:
 “Dos ymaith, pa achos fod carpes fel hyn
 Yn fwgan wrth dŷ gwr boneddig?”

Mae'n gas gan fy nghalon i geriach difoes,
 O! diolch fy mod i 'n foneddwr!”
 Yn brudd ac yn ddystaw o'r buarth y troes
 Y weddw dosturus ei chyflwr:
 Ei araeth arllwysid yn erchyll ei sŵn,
 Fel Etna'n ofnadwy ei ruthur;
 Eu harglwydd a regodd, cyfarthodd y cŵn,
 Yn nghydgord hynawsedd eu natur.

Ha! dacw'r boneddwr yn dyfod yn sionc,
 “Hai, Halo! tyr'd yma di, Deio,
 Cyfrwya y ceffyl.” A throes ar ysbone
 I'r parlwr i 'nol ei dybaco.
 Cyfrwywyd y ceffyl, a daeth y gwr mawr,
 Esgynodd ar gefn y march buan;
 Eisteddai fel alarch, yn deg fel y wawr,
 Wrth gychwyn i ddangos ei hunan.

O! dacw fo'n myned fel comed ar dân,
 Gan godi ei gynffon foneddig;
 Y mae gwir foneddwyr fel gwybed yn Awst,
 Yn gyru anifeiliaid yn ffyrnig:
 Fe neidiodd y llidiart, wel, dyna i chwi gamp,
 O! safed y byd i ryfeddu;

Carlama, carlama, fel pe bai ar ffo,
Rhag ofn myn'd a fo i'r gwallgofdy.

Carlama gan wenu a gostwng ei ben
Yn foesgar i bawb a'i cyferfydd;
Gan ddangos er bod yn foneddwr o fri,
Hynawsedd ei natur ddieilfydd:
Fel prysur gornchwigen yn eithaf y waen
Yn cyfarch bob un gyfarfyddai,
Gan ennill eu sylw yn benaf o ran
Y blinder diorphwys a barai.

Cyrhaeddodd i fuarth Bron Hyfryd yn awr,
A chroesodd y trothwy yn wisgi,
Fel medrus bladurwr yn tori gwair rhos,
Ymgrymodd yn laes i'r cwmpeini;
A thrwy ei olewaidd wallt tynodd ei law,
Aroglai ei dalcen enneiniog
Yn hyfryd fel peraidd awelon brydnawn,
Yn dyfod o Garmel yn llwythog.

Fel Raphael yn Eden yn ysgwyd ei blu,
Pan welodd y bardd ef yn disgyn;
Wrth roi ei ddeheulaw i bawb yn y tŷ,
A throelli o amgylch yn sydyn,
(Gofaler am sylwi ar bobpeth a wnel,
Mae pobpeth a wnelo yn bwysig,)
Fe lenwid y neuadd âg arogl pêr
O Asia, Arabia, ac Affrig.

Yn wengar cyfarchodd Angharad y fân
A llawer o eiriau dysgedig;
"Yn fuan daw'r adeg i ninnau gyd-fyw,
A byw yn hapuswych a diddig:
Cawn fyw yn y gauaf yn llondid y dref,
A byw yn y wlad yn Mehefin;
A byw yn foneddig mewn llawnder a bri,
Yn mhell o gyfathrach y werin."

“Gwell genyf,” eb hithau, “hen dyddyn fy nhad,
 Na’r wychaf o drefydd y deyrnas,
 A chwmni diaddurn tylodion fy ngwlad,
 Mae coegedd i’m henaid yn adgas:
 Yr ŵyn a’r mynyddoedd i mi yn yr haf;
 A phan ddaw y gauaf anghenus,
 Arosaf yn gysur i dlodion y cwm,
 A’u gwisgo fel Dorcas haelionus.

Ac yntau siaradai a gwenai mewn serch,
 Gan droelli y blew ar ei wefus;
 A chwerthin ac edrych yn llygaid y ferch,
 I ennill ei sylw cariadus:
 Ei wênau effeithient yn ddwys arni hi,
 Gan doddi ’mysgaroedd Angharad,
 Fel ag yr effeithia cyfarthiad y ci,
 Ar efydd-deimladan y lleuad.

IV.

Ac Elin alwai Deio’r gwas,
 Gan chwerthin yn ei hunan,—
 “O! tyr’d i weled llythyr serch
 At y boneddwr truan.

“Mi glywais fod Angharad fwyn
 Yn derbyn maith lythyrau
 Oddiwrth Goronwy’n fynych iawn,
 A’u darllen gyda dagrau,”

“Na,” ebai Dei, “mae gan y llanc
 Ryw Saesnes falch yn gariad,
 Ac am briodi rhag ei flaen,
 O ddigter at Angharad.”

“Fe guddiodd y boneddwr ddoe,
 Y llythyr yma, Deio,
 A minnau’n gweled, eis i’w nol,
 I wybod beth sydd ynddo.”

Dadblygai'r naill y llythyr hwn,
 A'r naill ddechreuai ddarllen;
 'R oedd llawer iawn o hono'n brint,
 Ychydig yn ysgrifen.

A mawr yr awydd oedd am wel'd
Fy anwyl anwyl gariad;
 "Pw," ebai Elin, "ni ddaeth hwn
 Erioed oddiwrth Angharad.

Ond enw'r sirydd," ebe hi,
 "A welaf wrth ei waelod;
 Ac wrth ei ben mae coron hardd,
 A chwpl o fwystfilod."

"Yn awr mae'n eglur," ebai'r llanc,
 "Gwr mawr yw ei arglwyddiaeth,
 Pan fyddai'r sirydd ac efe
 Yn cynnal cydohebiaeth."

"Yn nghwrt y sir," 'chwanegai'r ferch,
 "Mae'r llythyr hwn yn gwysio
 Y gwr boneddig, dybiwn i,
 Heb ffaelu i fod yno."

"Mae'n debyg iawn," atebai'r llanc,
 "Bod rhaid ei gael yn ustus,
 Neu ynte'n farnwr ar y fainc,
 Mewn rhyw faterion dyrys."

"Ac edrych eto," ebai'r ferch,
 "Rhyw gyfrif mawr o arian;
 Ha, ha, y mae o yn y cwrt!
 Ha, ha, 'r boneddwr truan."

"Taw ffolog," ebai'r llanc, "am ddal
 Clorianau'r gyfraith burlan,
 A rhoddi ei ddifrifol farn,
 Y derbyn ef y cyfan."

“Ni waeth i ti heb siarad mwy,
Yr wyf yn awr yn gwybod
Fod hwn yn ŵr boneddig pur,
Mae'r byd yn ei gydnabod.”

v.

Ac aeth y boneddwr ar neges arbenig,
I weled Angharad drachefn yn y Fron;
(O! wele 'i gerddediad ardderchog a phwysig
Fel nofiad gwybedyn wrth farchog y dôn:)
“Dydd da i Angharad, fy mhrydferth Angharad,
A llawer o ddyddiau a mwynder i chwi;
Mae purdeb rhianaidd yn gloewi eich llygad,
Fe'ch crewyd yn briod gyfaddas i mi.

Mi fum yn eich gofyn i'ch tad heddyw boreu,
A chawn yn ddiogel briodi mewn bri;
Diolchai am weled, cyn gwyro yn angeu,
Ei ferch yn priodi boneddwr fel fi:
Ac ar y dydd cyntaf o Hydref pennodwyd,
Os yw fy anwylyd yn synio 'r un peth,
Cynnaliwn briodas, y wychaf a welwyd,
A'r dulliau newyddion ddilynwn heb feth.”

“Mae'r diwrnod yn ffodus,” atebai Angharad,
Gan feddwl yn ddystaw, “*pa beth yw y dyn?*”
“Yn erbyn y diwrnod nid oes gwrthwynebiad,
Mae'r cyntaf o Hydref cyn gystled ag un;”
Ac yntau atebai, “A chwithau, anwylyd,
A wnaethech y noson dywyllaf yn ddydd,
Fel gwawr-ddydd yn dyfod o byrth y Dwyreinfyd,
A haul y dydd hwnw myfynnau a fydd.

Yn awr y prysuraf o flaen y briodas
I weled fy nheulu a gweled fy ngwlad;
A gweled a ydyw pob peth yn gyfaddas,
A rhoddi gorch'mynion, a threfnu fy stâd:
Ac yna dychwelaf yn nghwmni dau gefnder,
A byddant yn weision priodas i mi;—

Gwŷr ieuainc dilynwyd, o addysg a choethder,
Yn medru moesgarwch ac ymddwyn mewn bri.

Pob un o'm perth'nasau a ddygwyd i fyny
Mewn moesau dilynwyd cymdeithas a dysg :
Gan fyw'n neillduedig ; ac nid oes gan hynny
Un dwlyn, na chrebyn, na chrach yn eu mysg.
Gan hynny gwahodddwn gwmniaeth ddewisol,
Nid llawer i lwytho y byrddau yn llawn ;
O herwydd yr ydwy'n cashau yn wastadol
Gymdeithas aflafar gwerinos diddawn.

Ni allant gydeistedd i ginio yn weddaidd,
Ond rhuthro fel cenfaint o foch at y cafn,
Nes peri diflasdod i ŵr boneddigaidd,
Nac estyn eu bwyd yn briodol i'w safn :
Hwy ydyw'r gwroniaid sy'n llenwi'r carchardai,
Neu yn y tylodtai o'u mebyd i'w bedd ;"
"A gwŷr pendefigaidd yn llenwi'r gwallgofdai,"
Atebai Angharad yn wylaidd ei gwedd.

Ac yntau roes iddi hi gusan rhodresol,
Gan fod yn rhy foesgar i wasgu'n rhy dŷn ;
"Mi wnaf i chwi anrheg o fantell ddewisol,
A gŵn y briodas o bali gwyn, gwyn.
Cawn fyned ar ymdaith ar ol y briodas,
Angharad gaiff weled holl gyfoeth ei gwr :
A byw yn uchelwych mewn arddull ac urddas,
Ffarwel, byddwch barod, a chofiwch chwi'n siwr."

Ac felly'r boneddwr i'w ymdaith farchogai,
Ei farch ysbardynai a gyrai ar frys.
"Caf fenthyg peth arian gan rywun," dywedai,
"I dalu fy nyled rhag myned i'r llys,
Ac felly mi gadwaf fy enw'n ddihalog,
A chadwaf fy ngherbyd rhag myned i'r llaid ;
Ac wedi priodi Angharad gyfoethog
Caf dalu yr echwyn yn ol pan fo raid."

VI.

Bu mawr y darparu a'r drafferth,
 A mawr y glanhau a'r par'toi;
 A'r holl weinidogion yn rhwbio,
 A gweithio yn dra diymdroi.
 Gwnio dilladau ardderchog,
 I dderbyn boneddwr mor gain;
 A llon'd y pobtâi o ddysgleidiau,
 A seigiau 'n aroglï 'n y rhai'n.

Cyn gwawrio y cyntaf o Hydref,
 Cyn agor amrantau y wawr,
 A'r nos ar ei gorsedd elorddu 'n
 Caethiwo holl anian yn awr,
 Fe gurid wrth ddôr y Fron Hyfryd,
 Ymweliad anhymig yn wir,
 A'r cŵn a gyfarthent yn arw,
 A churai'r ymwelydd yn hir.

A daeth yr hen ŵr idd y ffenest',
 Gofynodd yn gryglyd a chras,
 "Pwy sy' 'na?" atebid o tanodd,
 "Myfi wyf Oronwy y gwas,
 A chyda mi yma mae lodes,
 Mun luniaidd, a lliwgar, a llon,
 Y decaf anadlodd yn Lloegr,
 Prydferthwch holl Brydain yw hon.

Yr ydwyf yn awr am briodi
 Fy Saesnes olygus ddinam,
 A chadw'r briodas yn llawen
 Ar aelwyd ddiaddurn fy mam;
 A gofyn cymhwynas yr ydwyf,
 'D oes undyn mor addas a chwi,
 A ddewch i gyflawni y ddefod
 O roi y ferch ifanc i mi?

Ac hefyd dyweda'r offeiriad
 Rhaid i mi briodi cyn dydd,

Myn'd drwy y gwasanaeth yn frysiog,
 Er mwyn cael yr eglwys yn rhydd
 I'w gwisgo â dail ac â blodau,
 Gwneyd pontydd a phyrth yn mhob man,
 Ar gyfer priodas pendefig
 Sy' heddyw i fod yn y Llan."

Ac felly yr aethpwyd i'r eglwys,
 Heb haul yn tywynu, na lloer;
 A gwisgai y Saesnes ei gorchudd,
 O herwydd y barug oedd oer.
 "Oferedd yw darllen iaith Cymru,
 Ni ddeall hi sillaf o'r aeg;
 'Rwy'n dysgwyl ar ol fy mhriodi
 Y dysga hi siarad Cymraeg."

Darllenwyd y ffurfiau yn Saesneg,
 Ac felly priodwyd y ddau;
 Eisteddai'r amaethwr o'r neilldu,
 Heb dybio'n werth ganddo neshau.
 "Dewch gyda myfi i'r Fron Hyfryd,
 Cewch roesaw ar gychwyn eich taith:
 Boed i chwi ddedwyddwch a llwyddiant,
 A'ch bywyd fo melus a maith."

Ni chanwyd y clychau henafol,
 Nes dadsain holl greigiau y lle,
 Ac nid oedd y plant a'r cym'dogion
 Yn bloeddio hir oes a hwre;
 Na phontydd i fyned o danynt,
 Ond pefriai Caergwydion yn dêr,
 A'r wawr a ddadblygodd ei baner,
 Ac arni hi filoedd o sêr.

A chanai myrddiynau o adar
 Nes seiniai y ddaear i gyd;
 A'r cyntaf o Hydref a wawriodd,
 A'i wyneb oleuodd y byd:

A'r haul a brysurodd i d'w'nu
 Ei ddelw ar fodrwy y ferch,
 Fel byddai portread ei phriod
 Yn ngwyneb anwyliaid ei serch.

vii.

Ymgomiai Elin gyda Dai
 Y cyntaf ddydd o Hydref:—
 "A wyddost ti? dy arglwydd cain
 Sy' wedi dyfod adref.

A dau foneddwr ddaeth o'i flaen,
 Pan dorodd gwawr y boreu;
 Mae'r ddau yn byw 'n y seler win
 Ac yn y parlwr goreu."

"Dau gefnder iddo ydyw 'rhai'n,
 A gweision y briodas;
 Fe'i clywais ef yn dweyd," medd Dai,
 "En bod yn wŷr o urddas."

"Maent yn foneddwyr o ystâd,
 Ac heddyw'n d'od i'w meddiant,"
 Atebai Elin gyda gwên,
 "A chanddynt sêl a gwarant.

O! ha, ha, ha, ni fu erioed
 Ddim gweision mor gyfaddas:
 Ond er y cyfan daeth y tri 'n
 Ddiweddar i'r briodas.

Cyn toriad dydd, Angharad fwyn
 Sydd wedi cael ei chymhar;
 Mae pawb yn llawen yn y Fron,
 Ac yntau 'n rhy ddiweddar.

Cynghanedd yno sydd, a dawns,
 A'r tad wrth fodd ei galon:
 A dau fwmbeili yn Mhlas yn Nol
 Yn bwyta y danteithion."

A'r cain foneddwr yn yr ardd
 A sugnai fŵg tybaco,
 Ca'dd feddylddrychau lawer iawn
 Yn mŵg y bibell hõno.

“Ni fyddai weddus i myfi,
 Na theilwng o'm huchelder,
 I ollwng deigryn ar fy ngrudd
 Na dangos arwydd prudd-der.

Fel megys wedi machlud haul
 Y bydd y pryfaid golau
 Yn mol y clawdd, yn nghanol nos,
 Yn dangos eu cynffonau,

Y mae y tlodion wrth eu bodd,
 A mam Goronwy hefyd;
 'R wyf yn ei chofio hithau 'n wir
 Yn dlodaidd iawn ei chlefyd.

Er hyny, aur yw aur o hyd,
 Beth bynag fo ei gyflwr;
 Yn mhob sefyllfa yn y byd
 'R wyf finnau yn foneddwr.

Mi geisiaf eto ddrillad gwych,
 A chadwen aur yn dorchau;
 Ni chaiff cywilydd blygu 'mhen,
 Na gwrid ammharu 'ngruddiau.

Os nad yw ocheneidiau prudd
 Yn deilwng ac yn weddaidd,
 Mi regaf o fy nghalon, gwnaf,
 Mae hyny 'n foneddigaidd.”

Pan roddodd ei ofnadwy reg,
 Yswatiai 'r anwn ddreigiau:
 Breninoedd neidient mewn gwyllt fraw
 Oddiar eu haur orseddau.

“Ni'm dawr yn nghylch Angharad chwaith
 Os collais i y feinwen,
 Ni chafodd hithau ond y gwas,
 A cholodd fi'n y fargen.

Diddawn, diaddurn yw ei wisg,
 A diddysg yw y gwrengyn ;
 Yn nghwmni boneddigion coeth
 Y byddai fel ynfytn.

Ha, ha, a bydd ei blant, ha, ha,
 O'u tad yn deilwng debyg,
 A'u dwylaw megys talpiau mawn,
 Anhardd i'w rhoi mewn menyg.

Eu plant a hwythau, doed y dydd,
 O! Henffych ddydd prysura,
 Pan gaf fi gau fy nwrn yn dŷn,
 A hwythau heb ddim bara.”

Cyfoder colofn deg a'i sail
 Ar greigiau Môr y Werydd,
 Oleudy mawr na syflir byth
 O ganol yr ystormydd,

I gofio am amynedd mwyn
 Y gŵr bonedig tirion ;
 A'i dymher addfwyn, megys Job,
 Yn nghanol ei drallodion.

Er colli'i odidowgrwydd gynt,
 A thori corn ei falchder,
 Ei ddymuniadau da a brawf
 Hynawsedd ac addfwynder.

Er hyny, nid yw yn llwfrhau,
 Ond ymwrola'r gwron ;
 Y mae am geisio cadwen aur
 A dillad newydd gwychion.

Ac nid bachgenyn ydyw ef
 I wrido megys llances ;
 Fel haul heb gwmmwl mae ei wedd
 Heb g'wilydd ffol a rhodres.

Y gwron gwyd ei goryn balch
 Yn hyf a digywilydd,
 Fel talcen llong yn codi 'n uwch
 Po fwyaf fo 'r ystormydd.

TORIAD GWAWR.

O! MOR ardderchog ydyw toriad gwawr,
 A chodiad haul yn Nwyrain y môr mawr !
 Pan fyddo'r wawr yn offrw m aberth mawl
 Plygeiniol, gan daenellu pyrth y gwawl
 A'i hyfryd borphor coch ; a thônau mân
 Yn y gorwelion draw wrth ymyl glân
 Ysblenydd wisg y wawr, fel gynt y clych
 Wrth odreu gwisg yr archoffeiriad gwych,
 Yn dweyd tangnefedd, yn hysbysu hedd,
 Yr haul ymddengys, hyfryd yw ei wedd,
 Shecinah natur, ddysglaer wyneb llon,
 A gwylaidd gilia'r wawr o ger ei fron.

E M Y N .

(CYFIEITHIAD.)

CRIST, dysgleirdeb wyneb Duw,
 Crist, Tad trag'wyddoldeb yw ;
 Cadarn Dduw a ddaeth ei hun,
 Gwnaeth ei drigfa gyda dyn :
 Wele Dduwdod yn y cnawd,
 Dwyfol Fab i ni yn Frawd ;
 Duw yn ddyn, fy enaid gwel,
 Iesu ein Emmanuel.

Henffych Iesu mwyn ei wedd,
 Henffych i Dywysog hedd,
 Mae ei bresennoldeb llon
 Yn dangnefedd i bob bron :
 Heibio ei ogoniant rhoes,
 A bu farw ar y groes ;
 Daeth i'n dwyn yn ol at Dduw,
 Marw wnaeth i'n cadw'n fyw.

CRIST YN RHODIO AR Y MOR.

Y NOS a ddisgynai, a'r brynian a guddiai
 Fel nythaid o gywion tan aden lawn sêr ;
 A'r Iesu mawr ydoedd ar un o'r mynyddoedd,
 Gan gofio llaweroedd yn ymbil â Nêr.
 A thymhestl ruthrodd tros benau'r mynyddau
 Ar ddyfroedd Tiberias rhaiadrodd i lawr :
 Hi floeddiodd mewn udgorn, atebai'r taranau,
 A lldiai'r elfenau, a'u rhyfel fu mawr.

Delltenai y goedwig, a'r dymhestl ofnadwy
 Yn esgor ar ddystryw ddyrchafai ei llef ;
 Clywch! clywch! oddi tanodd y môr a'i ryferthwy,
 Ei ruad dychrynlyd a leinw y nef :
 Neshewch at y dibyn i wel'd yr anoddyn,
 Ei dônau yn dân ar ei wyneb dwfn du ;
 A ydyw mewn cynghrair a'r mellt a'r taranau
 I ddymchwel y brynian? mor erch yw ei ru!

Ar hanner y nos y gwrandawai yr Iesu
 Ar lef ei ddysgyblion o bryder a braw ;
 Llef egwan a glywid rhwng twrf y taranau,
 A rhuad y tônau o'r dyfnder îslaw,
 A'i galon dosturiodd, o'r mynydd disgynodd,
 A'i draed a osododd ar ddystyll y dôn,
 Gan hoew ymgynnal ar ddyfroedd anwadal,
 Ar ymchwydd y llanw gwynebai yn llon.

A sangai'r gwanegau heb wlychu'i sandalau,
 Gosodai ei bwysau ar wyneb y llyn ;
 Y llif ansefydlog a gerddai'n ddiysgog,
 Ar ddyfroedd suddadwy y teithiai'n ddigryn.
 Y gwyntoedd a chwythant, a'r tònau ymchwyddant,
 A' ydyw e'n suddo ? mae'r gorllif mor gryf !
 O'r golwg ! Ha, wele fe'n dringo tòn arall,
 A'i chopa rhaiadrawg a sanga yn hyf.

Yn awr y disgyna rhwng ymchwydd y tònau
 Heb lusern i oleu ei lwybr dwfn du,
 A'r tònau o'i ddeutu yn serth ymddyrchafu
 Yn yr uchelderau'n fygythiol eu rhu.
 Esgyna dòn arall, a hithau ymchwydda,
 Ymchwydda o tano fel mynydd fo mawr ;
 I'r cwmwl a'r t'w'llwch fel Moses esgyna,
 A'r daran groch-rua o'i amgylch yn awr.

Gan dyrfu'n fyddarol, y dòn a ymdora,
 A'r Iesu ddisgyna i'r dyfnder islaw ;
 A fflachiad y fellten wrth rwygo'r ffurfafen
 A ddengys ei wyneb yn dawel ddifraw :
 Sang eto ar uchel fynydd-fawr forynau,
 A'r ewyn yn lluwchio fel tymhestl o iâ,
 A chynhwrf syfrdanol y gwyntoedd a'r tònau,
 A nerth anllesteiriol o hyd a fwyha.

Fel teithiwr nos dywell ar fynydd annghysbell,
 Yr Iesu edrychai am lewyrch o draw ;
 Ond lamp ei ddysgyblion ddiffodd'sai yr awrhon,
 A hwy a fordwyent mewn dychryn a braw ;
 Trwy gynhwrf ofnadwy y gwynt a'r rhyferthwy
 Gwrandawodd a chlywodd, a'u dolef oedd drist :
 Tosturiodd ei galon, yn mlaen trwy beryglon
 I gadw'r dysgyblion yr aeth Iesu Grist.

Er meddu'r galluoedd o'r Duwdod sy' deilwng,
 Gan iddo ddarostwng ei hunan fel gwas,

Fel gwas ymgynnalai dan bôb anhawsderau,
 Gan ddangos ar brydiau ei Dduwdod a'i ras;
 Trwy wyrth ar y dyfroedd suddadwy y sangai,
 Trwy ymdrech y dalai hyrddiadau y llif:
 Y gwyntoedd gryfhasant, ac arno curasant,
 Ac ef ymdarawai â thônau dirif.

Trwy gynhwrf echrydus elfenau ystormus,
 Cyfeiriodd ei ffordd i gyfeiriad y llef;
 A'r llong drallodedig a welai ar fyrder
 Yn disgyn i'r dyfnder, yn esgyn i'r nef:
 Yn wrol ymdrechai â'r gwyntoedd amryfal,
 A'r dyfroedd anwadal, a rhuthr y lli';
 A gwelai'r dysgyblion yr Iesu yn dyfod,
 Ac yn eu brawychdod dyrchafent eu cri,—

“Drychiolaeth! drychiolaeth, O! wele ddrychiolaeth!
 Mae'n sangu ar warau y tônau diraith;
 Mae'n esgyn, mae'n suddo, mae'n suddo, mae'n
 A dinystr sydyn sy'n dilyn ei daith. [esgyn!
 O Fwlltur o bell yn arogli marwolaeth!
 O! Iesu, p'le 'r ydwyt? ein gobaith ni gynt,
 Diflanodd yr ysbryd, na dacw'r ddrychiolaeth
 Ar ymchwydd y cenllif, â heibio ar hynt.”

A threuliai'r cenlifoedd sylfeini'r mynyddoedd,
 Ysgydwai'r corwyntoedd golofnau y nen;
 O ddyfnder i ddyfnder y llong a dywelltid,
 O'r dyfnder ei lluchid i'r uchder uwchben;
 Ac ar ei ddysgyblion y gwaeddai yr Iesu
 “Nac ofuwch, mi ydyw,” yn hyfwyn ei lef;
 A hwythau, gan ollwng y rhwyfau diallu,
 Gyfodent a gwaeddent, “Yr Arglwydd yw ef.”

A Phedr gan neidio ar ymchwydd y dyfroedd
 Ddywedai, “Arch i mi dd'od atat fy Nuw,”
 A'r Arglwydd genadai, a Phedr a rodiai,
 A thano cylch-dreiglai y llanw dilyw.

Pan welodd mor gryf oedd y gwyntoedd yn chwythu,
 A'r tònau'n gwahanu yr Iesu âg ef,
 Ei ffydd a lesgäodd, ac yntau a suddodd,
 A gwaeddodd ar Iesu yn athrist ei lef.

Tros raiadr tònau ei Athraw brysurodd,
 Ar war y llifeiriant y rhodiai yn wych,
 A'i fraich a estynodd, a'r dysgybl gododd
 O ganol y dyfroedd bob edef yn sych.
 I'r llong ei cymmerodd, ac yno pan sangodd,
 Y dymhestl beidiodd ar amnaid ei law;
 A'r morwyr a ddaethant, ac iddo plygasant,
 Mab Duw gydnabuant mewn syndod a braw.

ADFERIAD IECHYD TYWYSOG CYMRU.

Ei helm a roes o'r neilldu,
 Ac heibio rhoes ei gledd;
 A'i ben roes ar obenydd
 Yn welw iawn ei wedd;
 Ei wraig a'i blant a wylent
 Am dad a phriod mwyn,
 A Phrydain gollai ddeigryn,
 Yn athrist iawn ei chwyn.

Ei weddw fam ymgrymai
 Wrth orsedd gras y nef,
 A chyda hi dyrchafodd
 Y genedl fawr ei llef;
 A'r Arglwydd Dduw wrandawai
 Yn ei dynerwch mad;
 Mab hynaf Prydain lonodd
 Pan wenai'i nefol Dad.

Ei blant a dda'ent gan ddringo
 Ar erchwyn gwely'u tad,
 A'i annerch â chusanau
 Fel un fu 'mbell o'i wlad;

A Thywysoges Cymru
 Oblygai uwch ei ben,
 Ac a fendithiai'r nefoedd
 Mal tlos angyles wen.

A'r fam freninol nesai
 I gael ei mab gan Dduw,
 A'i llygaid yn ffynnonau,
 A ffrydiai ddyfroedd byw;
 Ac a fendithiai'r Arglwydd,
 A'i dwylaw tua'r nen,
 A chyda hi dywedai
 Y genedl oll, Amen.

Emynau mawl adseinir
 Gan greigiau Cymru i gyd;
 A Phrydain a gyd-gana
 Nes yr adseinia'r byd.
 Chwi foroedd maith tymhestlog
 Sy'n cario'r faner fawr,
 Dyrchefwch chwithau'ch tônau
 O fawl i'r nef yn awr.

Gwisg eto, O! Dywysog,
 Dy gleddyf ar dy glun;
 Saf dros ogoniant Prydain,
 A thros iawnderau dyn:
 Tra curo'th galon ddedwydd
 Mewn iechyd llawn a bri,
 Calonau dy fyrddiynau
 Fo'n curo'n bur i ti.

RHYFELGAN.

(EFELYCHIAD.)

CLYWCH yr udgorn croch yn galw,
 Awn ymladdwn dros ein gwlad:

Glew yw'r gwron a orchfygo,
Neu a gwympo yn y gad.

'Mlaen, yn mlaen yn wrol fechgyn,
Duw a ddyco'r gwaith i ben;
Mentrwn ein bywydau'n llawen,
Dylem 'ddiffyn Cymru wen.

Ffarwel Prydain, ffarwel gartref,
Ffarwel ffryndiau gan' mil gwell;
Er mwyn Prydain a Phrydeiniaid,
Rhaid o Prydain fyn'd yn mhell.

Ac yn sŵn y croch fagnelau
Cofiaf am gusanau Gwen,
Ac wrth gofio ymwrolaf
I amddiffyn Cymru wen.

Henffych well, floeddiadau'r udgorn,
Henffych uchel storm y gad:
Da y gwyddom, ffordd dyledswydd
Ydyw'r ffordd i gadw'n gwlad.

Y BWTHYN TWT.

DEWCH at y bwthyn acw,
Y mae o'n dwt a thlws;
A chlicied ar y penor,
A gardd o flaen y drws;
Y pistyll yn ei ymyl
Yn murmur yn ddidawl,
A'i wyneb yntau i'r Dehau
Yn gwenu yn y gwawl.

Ar hyd y muriau gwyngalch
Rhosynau cochion sy',
A rhai oddeutu'r ffenest'
Yn spio i mewn i'r tŷ;

I mewn mae canghen hyfryd,
 A phump o rosus bach,
 A hawddgar wrid y boreu
 Sydd yn eu gruddiau iach.

A dewch i mewn am fynydd,
 I'w gwel'd yn yfed tê:
 Mae yma le i bobpeth,
 A phobpeth yn ei le;
 Mae'r cloc yn taro pedwar,
 A'i wisg yn loew lân;
 A'r tepot ar y pentan,
 Yn gwenu hefo'r tân.

Y muriau megys marmor,
 Y llawr fel gloew ddrych,
 Y wraig yn lân drwsiadus,
 Fel rhyw frenines wych,
 Y plant i gyd yn chwerthin
 Wrth chwareu ar y llawr,
 A'r gŵr yn brysio adref,
 Yn hoffi'r lle yn fawr.

EMYN PLANT YR YSGOL SUL.

TRA y perseinia'r angel
 Ei nefol euraidd dant,
 Dyrchafer mawl i'r Iesu
 O galon serchog plant;
 Bu yntau ar y ddaear
 Un waith yn friw ei fron;
 Ei galon lawenycha
 Pan glyw ein lleisiau llon.

Ein Iesu mawr bendigaid,
 Tywysog nef y nef,
 Tywysog iachawdwriaeth,
 Moliannus fyddo ef.

Ag odlau ac ymbiliau
 Awn at ein Harglwydd hael;
 Bendithion i fyrddiynau
 Sydd ganddo ef i'w cael.

Yr haul sy'n gwrido'r nefoedd,
 Mewn cariad pur at ddyn,
 Fendithio blant yr ysgol
 Sabbathol bod ag un:
 Bendithier ein hathrawon
 I fod i ni byth mwy
 Yn fendith, fel bo'm ninnau
 Yn fendith iddynt hwy.

Mor dirion yw yr Arglwydd!
 Ei air i ni a roes;
 I'w gofio ac i'w gadw
 Cyssegrwn foreu'n hoes:
 Parhawn i'w wasanaethu
 Nes gorphwys yn y nef;
 A'r gorphwys fo gwasanaeth
 Trag'wyddol iddo ef.

BYDD CANU YN Y NEFOEDD.

BYDD canu yn y nefoedd
 Pan ddelo'r plant yn nghyd,
 Y rhai fu oddi cartref
 O dŷ eu tad cyhyd:
 Dechrenir y gynghanedd,
 Ac ni bydd wylo mwy,
 Ond Duw a sych bob deigryn
 Oddiwrth eu llygaid hwy.

Mae Iesu yn darparu
 Trigfanau yn y nef,
 I wneuthur croesaw helaeth
 I'w holl anwyliaid ef;

Dechreuant fod yn llawen,
 Ac ni bydd gofid mwy;
 Ond Duw a sych bob deigryn
 Oddiwrth eu llygaid hwy.

AC MI A WN FOD EI ORCHYMYN EF YN
 FYWYD TRAGYWYDDOL.

MÆ gorchymyn Duw yn fywyd,
 Bywyd i bechadur trist;
 Dyna ydyw ei orchymyn,—
 Credu'n enw Iesu Grist:
 Wrth y rhai sy'n credu ynddo,
 Dywed Iesu wrth eu bodd,
 "Byw wyf fi, a byw a fyddwch
 Chwithau hefyd yr un modd."

Cyfaill dyn a Duw sy'n dadleu
 Rhin ei waed yn nef y nef,
 Fod i bawb a gredant ynddo
 Gael eu bywyd trwyddo ef:
 Arglwydd bywyd a gogoniant
 Orchymyna fod i'r rhai
 Sydd yn credu yn ei enw
 Gaffael bywyd pur didrai.

DYMUNWN FOD FEL IESU.

(CYFIEITHIAD.)

DYMUNWN fod fel Iesu,
 Yn addfwyn fel efe;
 Ni ddaeth un gair anfwyn erioed
 Dros ei wefusau e':
 Dymunwn fod fel Iesu,
 Mewn gweddi'n cael mwynhad;
 5

Ar ben y mynydd—yno ei hun,
Gweddiai ar ei Dad.

Dymunwn fod fel Iesu,
Erioed ni thalodd e',
Er derbyn gwawd a chas y byd,
Anghariad yn eu lle:
Dymunwn fod fel Iesu,
Yn gwneuthur da bob dydd;
Fel y derbyniwn ddydd a ddaw
Wobrwyon am fy ffydd.

Dymunwn fod fel Iesu,
Yr hwn wahoddai'n hael,
"O! dewch, chwi gewch fendithion nef,"
Af ato ef i'w cael:
Ond nid oes arnaf nodâu
Yr Iesu, nag oes un;
O! Iesu hawddgar, o dy ras
Gwna fi fel ti dy hun.

GOSTYNGEIDDRWYDD.

Y MAE telynau'r nefoedd wen
Yn moli'r Iesu cun,
Ond ef o fewn y nef i gyd
Yw'r gostyngyddiaf un.

Pan gym'rodd arno agwedd gwas,
Gan adaw rhwysg y nef,
Mewn gostyngyddrwydd nid oedd neb
Yn debyg iddo ef.

Ac er y tristwch yn yr ardd,
Yr ofnau dwys a'r brad,
Fe ymostyngai'n ufydd iawn
I gynghor doeth y Tad.

Ei fywyd yn esiampl sydd
 O Dduw yn cydymddwyn;
 A seliodd yr esiampl dêg,
 Bu farw er ein mwyn.

DINAS DUW.

MAE dinas uwch ein daear ni,
 Preswylfod oleu Duw:
 Os ufyddhawn i Iesu Grist
 Cawn fyned yno i fyw.

Ac yno mae gogoniant pur,
 Y ddinas lle mae Duw!
 Mor ddedwydd yw angylion nef
 Eu bod hwy yno'n byw.

Mor fwyn a gorfoleddus y'nt
 Ganiadau dinas Duw;
 Ni gawn lawenydd gwiw a hedd
 Os cawn fyn'd yno'i fyw.

Aeth Iesu Grist er's llawer dydd
 O'n blaen i ddinas Duw:
 Dilynwn ef, mae yn gwahodd,
 A chawn fyn'd yno i fyw.

UNED CALON SAINT AC ENGYL.

UNED calon saint ac engyl
 I'th fendithio di, O! Dduw;
 Arglwydd nef a daear ydwyt,
 Ymfrost pob creadur byw.

Deuaist o'th orseddfa nefol,
 Do, i waedu trosom ni;

Bydd i fryniau trag'wyddoldeb
Adsain gan dy foliant di.

HYD YN HYN NI OFYNASOCH, &c.

(IOAN XVI. 24.)

PAN fyddom yn gweddio,
Mae genym ddadl gref,
A gawsom ni gan Iesu,
Ei enw anwyl ef.
Gweddiau pechaduriaid
Yn mhob cyfyngder trist,
Wrandewir yn y nefoedd
Yn enw Iesu Grist.

Yr oedd y ddadl yma'n
Ddirgelwch i bob dyn
Nes iddo ef ei datgan
O'i 'wyllys da ei hun:
Mae enw santaidd Iesu
Mor anwyl yn y nef,
Bendithir rhai annheilwng
Er mwyn ei enw ef.

YR IESU YN HAWDDGAR.

Y MAE ef oll yn hawddgar,
Hawddgarwch nef y nef;
Mae gras yn mhob ysgogiad
Erioed o'i eiddo ef.
Yr oedd ef oll yn hawddgar
Pan yn y preseb gwael;
Ymgrymai'r doethion iddo,
A rho'ent anrhegion hael.

Y mae ef oll yn hawddgar,
 A'i ymddygiadau'n gu:
 I'w dad a'i fam bob amser
 Yn ufydd iawn y bu;
 Y mae ef oll yn hawddgar,—
 Pan yn ei fedydd, gwn
 I'r nefoedd bur ei arddel,
 "Fy anwyl Fab yw hwn."

Y mae ef oll yn hawddgar,
 Ac mewn trag'wyddol fri,
 Ar ddeheulaw y mawredd
 Yn eiriol trosom ni:
 Paham na welem degwch
 Hawddgarwch nef y nef?
 Nid all y nef ond moli
 Ger bron ei degwch ef.

Y LLYGAD GLAS LLIWGAR.

Y LLYGAD glas lliwgar ennynodd fy serch,
 Gwallt hirllaes dysglaerddu sy'n addurn i'r ferch
 Tra cura fy nghalon fe garaf fi hon,
 Y rian ddiotal a friwiodd fy mron.

Mae glendid y lleuad wrth lendid y ferch
 Sydd wedi atdynu holl lanw fy serch?
 Mae cariad yn curo fy mynwes fel tôn,
 A'm calon ar ddryllo: pa beth ddaw o hon?

CAN AGORIAD YR EISTEDDFOD.

HENFFYCH awen prydyddion,
 A miwsig cerddorion,
 Cyweirier y delyn ddyddanus;
 Ar gangau yr helyg,

Mewn anghof a dirmyg,
Y croger pob gofal ffwdanus.

Clod ac enw y Cymry,
Ac iaith yr hen Gembra,
Dafodiaith gain oleu gynnalïa;
Ei gofal mynwesol
A'i gwna yn gynnesol,
Angyles warcheidiol bro Gwalia.

A dealled pob Cymro
Fod iddo fo roeso
I dd'od i ymloni eleni;
Dawn natur a'i chynnydd,
Y trwstan a'r celfydd,
Pob dawn sydd yn llawn tan ei lleni.

CYNGHOR TAD I'W FAB.

(SHAKSPEARE.)

BOED i'r ychydig wersi hyn, fy mab,
Nodweddu dy gymmeriad di:—Na ddyro
I'th holl feddyliau dafod, na gweithredïad
I un tueddfryd annghyfaddas. Bydd
Yn rhydd-gyfeillgar, ond nid yn ddifoes.
Dy ffryndïau genyt yn brofedig sydd,
Bâch wrth dy enaid âg adfachau dŵr;
Na ddyro chwaith ddeheulaw gyfeillachol
I bob cydymaith newydd. Gochel rhag
Dy fyned i ymrafael; wedi myned,
Ymddyga fel y'th ofno'th elyn di;
I bob dyn dyro glust, ond nid dy lais.
Goddefa sen; arbeda'th farn dy hun.
Boed traul dy wisg yn ateb i dy bwrs:
Nid yn arddangos ffoledd; gwych, nid coeg;
Mae'r wisg yn dangos pa fath yw y dyn.

Na cheisia fenthyg ac na ddyro chwaith,
 Yn fynych colla'r benthyg ef ei hun
 A'r cyfaill hefyd; a benthyca yn wir
 A byla awch diwydrwydd. Hyn, uwch oll,
 I ti dy hun, fy mab, yn ffyddlawn bydd:
 A dilyn raid fel nos yn dilyn dydd,
 Nad elli fod yn ffals i unrhyw ddyn.

NELI FY NGHARIAD.

Mae nghariad fel y lloer y nos
 Yn gwenu'n fwyn o hyd;
 Mae gwyneb glân fy nghariad glos
 Yn swyno'n llwyr fy mryd;
 O paid, fy ngeneth oleu
 A bod 'r un fath a'r lloer,
 Yn siriol iawn dy wênau,
 A'th galon tuag ata'i 'n oer.

O! bydd fy ngeneth ddiddig ddel,
 'Run fath a'r lleuad gron:
 Un gwyneb gen't ti'n unig, Nel,
 A hwnw'n fwyn a llon;
 A chadw hwnw'n wastad
 Yn llawen ac yn ffri,
 Pe caet ti oes y lleuad
 I fagu dau gorn fel hi.

BRYS, BRYS, FY MARCH.

Brys, brys, fy march ar hyd y waen,
 Llana tros y foel fel mellten;
 At Gweno fwyn, carlama 'mlaen,
 O na bai cariad i ti'n aden.

Machluda'r haul draw dros y dòn,
 Taena'r nos dros ddol a mynydd;

Ond haul a dydd yw llygaid llon
F' anwylyd hyfryd, a'm llawenydd.

Ymdafl yn mlaen, estyna'th drwyn,
A llifeiried daear danad;
Ehed yn mlaen, ac heibio'r llwyn,
Dwg fi'n fuan at fy nghariad.

Carlama nes daw'r daith i ben,
Nes bo'r foel yn troi fel meddw,
A'm geneth brydferth â'i llaw wen
Ganmola'th orchest ar dy wddw.

Y GADAIR WAG.

EISTE' 'R oeddwn mewn ystafell,
Yn y nef tywynai'r lloer
Trwy y ffenest' ar y gadair
Wag oedd unig yno, ac oer.
A chan wyllo o'u ffurfafen,
Wylai'r sêr hyd wawr y dydd;
Wylais innau, trist oedd edrych
Ar y gadair weddw brudd.

Megys gwely heb un afon,
Megys ffynnon a fo sech,
Neu ffurfafen o dywyllwch
Heb un haul na lleuad wech:
Gwag a phruddwedd, diddim felly,
Oedd y gadair welais i
Heb y gwron gynt eisteddai
Rhwnng ei breichiau derw hi.

Eto'r llif a leinw'r cennant,
Yn y ffynnon dwfr a dardd,
A'r ffurfafen ogoneddir
A goleuni heulwen hardd:

Ond diobaith megys mynwent
 Ydoedd hòno, megys nyth
 Wedi'i adael er y llynedd,—
 Yno ni ddychwelir byth.

Mi edrychais a dyfelais
 Pwy fu'n eistedd yno gynt,
 Ac yn gorphwys a meddylio
 Wedi llawer dyrys hynt;
 Ond nid oedd y sêr yn ateb,
 Ac ni ellais ddeall pwy:
 Gwag y gadair lle'r eisteddai,
 Ac nid edwyn mo 'no mwy.

Esmwyth gwsg yn awr a seliodd
 Fy amrantau swrth yn nghyd,
 Eto, yn fy mreuddwyd gwelwn
 Yr hen gadair wag o hyd;
 Tybiwn weled yn dynesu
 At y gadair Corro'r ci,
 A chan udo am ei arglwydd,
 Fe orweddodd tani hi.

Daeth dwy eneth fechan brydferth
 At y gadair wag yn awr,
 Un o'r ddwy a ddringai arni,
 Ond ei chwaer a'i tynai i lawr:
 "Paid a dringo'r gadair," meddai
 Gyda diniweidrwydd bron,
 Eiddigeddai'r plentyn gwirion,
 "Tada bia'r gadair hon."

Yna deuai gweddw ieuanc,
 Hawddgar fel y boreu mwyn,
 Dagrau oedd yn gwlitho'i gruddiau,
 Tor-calonus oedd ei chwyn:—
 "Ofer chwilio am fy mhriod,
 Ni chaf wel'd ei wyneb llon;

Yma'r wyf yn tori 'nghalon,—
Gwag o hyd yw'r gadair hon."

PENNILLION I DDARLUN MR. SIMON,
RHUTHYN.

DARLUN a anfonwyd imi,
Wedi'i lunio â'r goleuni:
O'r un defnydd a'r angylion,
A phob iota'n wir sy yma megys Simon.

Eiriach yni mawr eich enaid,
Ag sydd lon'd eich natur danbaid;
Tân o'r olwyn fflamlyd yna
Yn eich ardeb fel eich wyneb a wreichiona.

Tecca' loniant y goleuni,
Yn mhelydrau'r haul yn codi,
Yn dy wyneb a dywyna,
Hwn yn onest gyda gorchest adlewyrcha.

Braidd na luniodd yr arlunydd
Yma fwriad a lleferydd;
Braidd na fynwn i glustfeinio
Am eich ffraethion ymadroddion trwyddo'n
treiddio.

PENNILL AR OL J. HUGHES, CRAIG Y
DDEWARTH, RHUTHYN.

O! BLENTYN y nefoedd, mewn hyder
A hedd ymestynai yn hy'
O fynwes yr eglwys sydd isod,
I fynwes yr eglwys sy' fry;
'Mollyngodd o fynwes i fynwes,
Gorphwysodd yn mynwes ei Duw;
Ymdaflodd o fynwes y ddaear
I fynwes y nefoedd i fyw.

CUSAN FY NGHARIAD.

DYMUNIAD fy nghalon, hyfrydwch fy enaid,
 Bodddhad fy ewyllys yw cusan fy mun;
 Perffeithrwydd pleserau yw cwmni fy nghariad,
 A diliau ei chwmni ei chusan mwyn cun.

Melusder anwyldeb, a ffafr gyssegredig,
 Ac olew a wella fy nghlwyfau i gyd;
 Mae pobpeth dymunol yn nghwmni cariadus
 Y rian hawddgaraf a ddenodd fy mryd.

 “RHWNG Y DDWY AC HEB YR UN.”

'R wy'n caru dwy ferch deg,
 'R wy'n caru dwy ferch wiw,
 Rhai hawddgar iawn i mi
 Bob un eu llun a'u lliw:
 Ond wrth eu caru yn gytun,
 Wyf rhwng y ddwy ac heb yr un.

'R wy'n caru'r ddwy 'r un fath
 Yn gymhwys am wn i,
 A hwythau'n caru'n ol
 Yn debyg, dybiwn i;
 Er hyn 'r wy'n ofni ynof f' hun
 Bod rhwng y ddwy ac heb yr un.

Mae'r ddwy yn ffryndiau mawr,
 Mae hyn yn ofid mwy,
 O ran os digiaf un,
 Wel,—ddigia'i byth mo'r ddwy:
 Ac eto blin yw'm lle a'm llun,
 Bod rhwng y ddwy ac heb yr un.

Ni fynwn er y byd
 Dramgwyddo'r un fel dae,

Mae'r ddwy yn anwyl iawn,
 Chwi welwch fel y mae;
 'R wy'n methu'n lân a dewis p'run,
 'R wy' rhwng y ddwy ac heb yr un.

Yn wir mae caru'r ddwy
 Yn brofedigaeth im':
 A phrofedigaeth fwy
 F'ai bod heb garu dim;
 O! rhodded rhywun help i'r dyn
 Sy' rhwng y ddwy ac heb yr un.

SALI, SALI, SALI.

LODES hawddgar liwgar lygad,
 Ydyw'r fun a fynai'n gariad;
 Fis yn ol mi winciais arni,
 'Ches i fawr o sylw Sali.

Llygad du a gwallt o'r unlliw,
 Deunaw mlwydd ei hoed hi ydyw;
 Tal ac ysgafn, wasgfain, wisgi,
 Lodes hwylus ydyw Sali.

Ar y feinir heini, hoenus,
 Mi wnes lygad go olygus:
 Gwnes fy hun y Sul diwedda'
 Yn hyf i siarad hefo Sara'.

Ffraeth ei thafod, pert ei hateb,
 Mae ei geiriau'n llawn anwyldeb;
 Hon yw'r eneth i 'ngwirioni,
 'R wyf yn sal o serch at Sali.

Echdoe bum yn daer ymgeisiol
 Am gael arall ffraint garwrol,
 Rhoddodd law garedg imi,
 Dyna sail y caf fi Sali.

Glânach, glânach, tegach, tegach,
 A y fun o hyd yn fwynach;
 Crych yw'r gwallt sy'n addurn iddi,
 'R ydwy'n dotio at fy Sali.

Wel, mi geisia'n daer am gusan
 Pan gaf weled Sali wiwlan;
 Gwych fy hoen, heb ddim i'm poeni,
 Pan ddaw'r Sul i weled Sali.

Sali, Sali, lodes wiwlon,
 Miwsig yw ei llais i'm calon,
 Megys dwsmel yn telori,
 Sali, Sali, O! fy Sali.

BEDYDD CRIST,

PAN oedd Ioan yn bedyddio,
 Gan bregethu teyrnas nef,
 Pobl Caersalem ddeuent ato
 I'w bedyddio ganddo ef,
 Gan gyffesu eu pechodau
 Ymostyngent o lwyr fryd;
 Ond nid llif yr holl Iorddonen
 Olchai ymaith feiau'r byd.

Ac i'w fedydd ef daeth Iesu,
 Ef yn ddeg ar hugain oed,
 Ond heb bechod i'w gyffesu
 Am na wnaeth un bai erioed;
 Ond yr Arglwydd roddes arno
 Ein hanwiredd ni i gyd:
 Ymgyflwynai ef i'w fedydd
 O dan bwys pechodau'r byd.

Tystio wnaeth ger bron y nefoedd
 Mai gwirfoddol oedd efe

I fyn'd trwy ei fedydd arall,
 A dyoddef yn ein lle ;
 O'r gogoniant tra rhagorol
 Daeth y llef o Ddwyfol ddawn,—
 "Hwn yw f' anwyl Fab, a chefais
 Ynddo'n llwyr foddlonrwydd llawn."

EMYN BOREU DYDD YR ARGLWYDD.

O! FENDIGEDIG ddydd,
 Y dydd ordeiniodd Duw ;
 Y dydd i roi ein baich i lawr,
 Y dydd i orphwys yw ;
 A dyma foreu'r dydd,
 Mae'r saint yn d'od yn nghyd,
 Yn un mewn cân a gweddi lân
 I Brynwr mawr y byd.

O! ddedwydd wyl yw hon,
 I gofio'r boreu gwiw
 Y cododd gwawr o lawr y glyn
 Hyd entrych nefoedd Duw ;
 Hyd byth ni all y paid
 Boddlonrwydd mawr y Tad,
 Ond lleinw ef holl gylchoedd nef
 A mawl a hir goffhad.

O! "Iddo ef!" a chawn
 Ymuno yn y man
 Mewn bythol orfoleddus wyl,
 A thorf y gynau cân ;
 A chroesaw calon Duw
 Wahodda ni mewn hedd,
 Ddydd hwn ei ras, i brofi blas,
 Arlwyon hael ei wledd.

GWENLLIAN, WIFE OF EDNYVED VYCHAN.

THE FABLE.

EDNYVED and **GWENLLIAN**, the subjects of the following lines, flourished in the 13th century; and their residence was Tregarnedd, Anglesea (Môn). Ednyved, under his prince Llewelyn the Great, resisted the incursions of the Normans into Wales, who were headed by the Earl of Chester. Afterwards he led a band of his countrymen into the Holy Wars. During his long absence, according to tradition, his wife contracted a marriage with another, but on the wedding day Ednyved returned, whom Gwenllian recognised as he was playing the harp.

I.

THE isle imbosomed in the western sea
 With rocks and storms to guard its merry lea,
 And foaming billows washing on its shores,
 Where loud to heaven the rushing torrent roars:
 The sheltered isle beyond Eryri bold,
 Where oft our nation succour found of old,
 Is the fair island where the noble dame
 Gwenllian dwelt in plenty and in fame.

In hosts the Normans came to Cymru, then
 Encamped and warr'd in many a vale and glen,
 Devouring far and wide with sword and flame;
 And worthy evermore to live in fame
 Are Cymru's sons, for worthily they died
 Defending Wales, their country, and their pride.
 The wave embraced the happy isle of Môn,
 Murmuring peace with loud unceasing tone;
 And at Tregarnedd to the babe that clung
 Around her milk-white neck Gwenllian sung:—

“O! sleep my darling Olwen,
 O! sleep, my baby, sleep;
 Thy cheek so ruddy gladdens
 My heart so apt to weep:
 The heart of thy fond mother
 Is with thy father far,
 Who labours for our freedom
 Advent'rous in the war.

My heart is heavy, Olwen,
 My bosom, babe, is torn,
 Because my brave Ednyved
 Delays his sweet return:
 My heart again recovers
 As cheerful as the light,
 With news of my Ednyved,
 Triumphant in the fight.

And as a whirlwind driving
 With wild and mighty burst,
 The rains along the valleys
 And glens afar dispersed:
 Ednyved in avengement
 Pursues the enemy,
 In wild and frantic terror
 Thy father's face they fly.

And as the mighty whirlwind
 Disturbs the tide afar
 Thy father and his heroes
 Confuse the hostile war:
 The foes that well oppose him,
 His mighty weapon feel,
 The rest fly in confusion
 Before his deadly steel.

And in the field of glory
 He reaps the ripened sheaves;
 His laurels ever-blooming,
 Eternal are its leaves.
 How beautiful is Ednyved,
 Wielding his sword so brave!
 And he secures his booty,
 Unyielding as the grave.

Thy name, my brave Ednyved,
 As life itself is dear;

To sing of my Ednyved
 Costs many a falling tear.
 But Oh! thou art so cruel
 In going far from me,
 And leaving thy Gwennlian
 Still longing after thee.

Fall on the fell invaders,
 Strong as the torrent flows,
 And bid them die and scatter
 Before thy thundering blows;
 And to the isle of Mona,
 Let be preserved thy name,
 A glory and inheritance
 In history, song, and fame.

Sleep, sleep, my little baby,
 O! sleep, my shining star;
 And when thy noble father
 Returneth from the war,
 More than in all his triumphs
 He will rejoice in thee,
 To nestle in his bosom,
 And smile upon his knee."

So sung Gwennlian in her rocking chair
 Ednyved's praise, until her baby fair
 Slept in her arms, and yet she sang aloud
 With longings intermixed with praises proud.
 And as the seaman's wife with ear so grave
 Attentive to the uproar of the wave
 At midnight dark, and the confusing wind
 Awakening the storm to deeds unkind,
 Gwennlian watched the war-news of the day,
 While on her breast the sleeping baby lay.
 The tempest shook Eryri's basis deep;
 And foremost in the dreadful strife to leap
 Ednyved was: and as the anxious mind
 Of merchant rich, his wealth before the wind

Upon the changeful ocean, for the chief
Of old Tregarnedd was the lady's grief.

II.

One day, Gwennlian at Tregarnedd old
The loud bell rang and on the servant call'd.
Go, haste away, the neighbours all invite,
Ednyved is returning from the fight.
I'll roast the fattest ox, invite them all
From far and near, invite both great and small.
The loom and needle we will put aside,
To welcome home fair Mona's greatest pride;
Ednyved is returning with the brave,
Who fought for freedom or the soldier's grave;
Ednyved is returning from the field,
Proud victory dancing on his shining shield;
And Cymru's enemies in pools of gore
Lie wounded, and disheartened, and sore;
The Lord of Chester and his men entreat,
In chains of iron trembling at his feet.
We shall have now the company of the strong,
And entertain him with a joyful song;
Ring joyfully church and monastic bells,
His heart with true heroic virtue swells;
We'll tune the harp, the wrathful sword appeased,
So young and old, haste to the joyful feast.

III.

The hall was crowded in Tregarnedd old
Of ladies fair and sweet, and victors bold,
Of life and youth, and free-rejoicing friends,
And mirth upon the merry party tends.
The glaring lamps shone splendidly above,
And merry eyes shone sweet and mutual love,
And with the tightened and euphonious strings
Ednyved's praise the seated poet sings.
And yet the harp's electrifying sound,
Still keeps the merry dancers circling round;

And happy hearts to merry music beat,
To music moved a thousand twinkling feet.
In songs of triumph did they all rejoice,
And ladies kissed their heroes and their choice.
Excelling over all in beauty proves
Gwenllian fair, as with the dance she moves;
Among the stars surpassing as the moon,
Or as a comet blazing forth at noon.
Her hair upon her waist fell waving free,
Like gentle billows breaking on the lea.
Her footsteps as the gentle evening breeze,
The music following with lightsome ease.
Her teeth like morning stars, so fair and mild
In eastern rays, when fair Gwenllian smiled.
And o'er her cherry lips sweet music flowed:
Her eyes with charming love and beauty glowed,
Like peerless Venus, beaming in her prime
Through twilight grey, above the western clime.

And to the throng that in the noble dome
Gave to the victors bold a welcome home,
Ednyved made a speech:—This merry night
To welcome me and my soldiers from the fight;
My wife and friends prepared, will now be made
A farewell meeting, for my plans are laid
Across the ocean far; for I intend
With unbelieving Saracens to contend.
Since you, my friends, prepared this jovial night,
To welcome us from the unwelcome fight,
It is but little I should play a tune,
To bid farewell with hopes of meeting soon.
And then he took the harp of triple strings,
And on its chords his farewell tune he sings,
A tune unsung upon the harp before,
A novel tune in the musician's lore,—
Farewell Tregarnedd, and its meadows green,
And farewell to Gwenllian lovely queen,

Farewell to Olwen, for he must depart,
Farewell to all the pleasures of his heart.

IV.

One day Gwennlian lovely dame,
Sat in her summer chair,
Beside an apple tree that bloomed
With blossoms sweet and fair;
And Olwen skipping on the grass,
A fine five summers' girl;
And as the blossoms bloomed her lips,
Her eye shone as the pearl.

"Why do you weep, my mother dear,
What harm befell to you?"
The little playful maid inquired,
With a simple heart and true.
"No harm; but thy dear father, child,
Is far away, alack!
Oh! I could weep an ocean stream,
To bear thy father back."

"I like to see the dew upon
The rose o' varied streaks;
But not the tears, my mother dear,
Bedewing your fair cheeks."

"Yes, yes, my little darling child,
But you do'nt know my plight;
Against the proud Mahometan
Thy father leads the fight."

"Why wars my father, mother dear?"
Was now the simple quest;

"Oh! to defend the city of God,
Jerusalem the blest."

"But why?" replied the little maid,
"If he for Jesus wars,
Then God will save my father dear
From deep and deadly scars."

Again Gwennlian, fairest dame,
 Along the avenues roves;
 The carols of the evening birds,
 Resounding through the groves:
 But one poor bird without his mate,
 His wailful ditties wept,
 And down Gwennlian's noble face
 The silent tear-drop crept.

"O! bird, do'st thou," she exclaimed,
 "In sorrow tune for me?
 Or is it I, sweet bird, that weeps
 In sympathy with thee?
 The shepherds tend the flocks that roam
 The sheepwalks wild and kam,
 But my brave lord is not with Gwen,
 And my innoxious lamb."

v.

And Maddoc, whom Ednyved did retain
 His deputy, in a deep-thinking strain
 Mused with himself, as he across the broad
 Inheritance of brave Ednyved rode:—
 "This wide estate is under my control;
 Hills, dales and rivers, and its riches all:
 Gwennlian fair excepted stands alone.
 But her to win would win the isle of Môn.
 And her I'll have. Ednyved I have cursed,
 His fleet upon the seas to be dispersed,
 His stars confused their signs not to discern,
 To wander forth and never to return.
 The wizard for his subtle work I paid,
 He with the devils his deep intrigues has laid.
 As when the peasant sees the meteor's lamp,
 Himself bewildered in the dismal swamp,
 So him I cursed to wander evermore,
 To seas without a harbour nor a shore.

The months with changing moon do glide away,
 And anxious years do roll from day to day;
 But fair Gwenllian makes no promise still,
 Though Ednyved not returned, nor ever will;
 But I have set my bow with subtle art,
 To ply upon her vulnerable heart:
 What though the darts fly off as from a shield?
 It is a woman's heart, and she will yield.
 Again I cursed Ednyved's wretched head;
 And over him eternal night is spread;
 Imprisoned under currents deep with locks
 Of foundering quicksand and destructive rocks.
 The work is done! let be forgot his name!
 The wizard says that so the stars proclaim.
 I now shall see Gwenllian. But to-day
 Her wonted evening walk she does delay.
 But here she comes, I'll to her, full of cheer,
 And with enchanting songs I'll charm her ear.
 Why, lady fair, so slowly is your pace?
 Why sorrow pressing on your lovely face?
 For to your troubled countenance the heart
 Her anxious grief does certainly impart."
 The salt-tears bursting from her weeping eyes,
 She answered with a weak and trembling voice,
 "What year my lord went out to the crusade,
 Those fair plantations on the hills were laid;
 The tender plants are grown to stately trees,
 And wave their plumes to woo the gentle breeze;
 For years I've watched them growing but, alack!
 My brave Ednyved never is come back."
 And Maddoc with a counterfeiting smile
 Of sympathy replied, "And all meanwhile
 That to my care were left have well increased;
 Bold palfrey, mountain flock, and tilling beast,
 And wealth grows under my increasing care,
 The same as those plantations tall and fair.
 When he returns in peace, I know my lord
 My fertile cares with honours will reward.

But lo! the wizard 'mong those stately pines,
 On future weal or mysteries divines:
 I long to know when will my lord return,
 I'll question him about my lord's concern."

They called the wizard, and to him refered;
 He deeply sighed before he said a word:—
 "My lord Ednyved shall retrace no more
 His comely steps upon his natal shore;
 His life was hushed upon the swelling tide,
 The heavens knell'd when brave Ednyved died,
 The tempest tuned his mournful funeral dirge,
 And bitter tears bewept the heavy surge,
 In sea-deep vaults the storm entombed the brave,
 And thunders roared above the warriors grave!"

With trembling lips, and mute, Gwennlian stood,
 Fair form of beauty blest. And as the flood
 That breaks down the impeding banks per force,
 Her heart with sorrows rent.
 The bursting tears betook their rapid course;
 Desponding to be comforted she went
 The wizard's woeful tale with Olwen to lament.

VI.

"Who are deeply plunged in sorrow,
 I above them all am grieved;
 Hope dawns not with dawn of morrow,
 I can never be relieved.

In the thunder of the battle
 Did my brave Ednyved fall:
 Long with wars the world will rattle,
 May his name survive them all.

In my bosom is his portrait,
 Like the sun's in waters blue:
 I may weep; but torrents cannot
 Wash away his image true.

May aurora ever-blooming,
 That of her own beauty dies,—
 May the breezes of the morning,
 Pregnant with heart-bursting sighs,—

Weep and sigh for my Ednyved;
 May the ever-weeping wave
 Cast her salt-tear for Gwenllian,
 Sad upon his lonely grave.

Mine is Môn and all its pleasures,
 Limpid streams and fertile soil,
 And for me her lovely daughters,
 And her swains and oxen toil.

But this isle would I give freely
 For a small poor nook to lay,
 His lonely widow with Ednyved
 Silently till judgment day.

All my company is Olwen,
 She alone my only cheer;
 Fatherless is my poor Olwen,
 A widow's only daughter dear.

Of one fountain we are drinking,
 One misfortune to bewail;
 We will list to one another,
 Telling the afflictive tale.

I will spend my day lamenting;
 Kind and brave alike was he:
 I must die without his company,
 Never more his face to see.

Sing ye bards his deeds heroic
 As the lion, praise the brave,
 When the thunderbolt of battle
 Raised his courage as the wave.

Oh! the tune I well remember,
 Fore his going he did sing;
 And methinks its varied quavers
 In my ears still sweetly ring,

Like the silver bells of angels,
 Chiming as they move their wings:
 Oh! could I but play that music
 On the harp of triple strings!"

VII.

Long Gwenllian did lament,
 And her heart with sorrows rent,
 For the gentle and the brave;
 And as long did Maddoc, knave,
 Expect her grief to cease;
 She her mournful song did swell,
 As the dying philomel,
 With melancholy ease.

It was gloomy on her mind,
 As the moon when stormy wind
 Draws the clouds a deed unkind,
 To hide her shining face:
 As the traveller at night,
 Maddoc, the dissembling wight,
 Did expect her face so bright,
 To shine with lovely grace.

As the moon in waters deep
 Seems to tremble and to weep,
 So this lady plunged in grief
 For her lord and matchless chief.

As the tale goes of the fool,
 That to the deep reflecting pool,
 Did plunge to raise the moon,
 Maddoc for Gwenllian's heart
 Craftily did play his part,

But with all his cunning art
He did not win her soon.

He put upon affected grief
For the misfortunes of his chief:
His grief was never less.
Oft her presence he besought,
And his comforts to her brought,
Who herself a widow thought,
And to her had access.

Her mishaps he did bewail,
And with honeyed lips and tale,
And tuning silver tongue:
He his sympathizing chant,
And his heart beguiling cant,
To her charmed ear sung.

VIII.

The midnight tempest raised her cry
Upon the tops of mountains high,
With melancholy rage:
Up late, and listening to the wind,
Gweullian stood with Olwen kind,
And poured to her her pensive mind,
Her sorrow to assuage.

“The sad roar of the tempest high,
Awakes in me the tender ruth,
And feelings of a hopeful youth,
And memories of days gone by.

I recollect thy father seen
By me when I was full eighteen:
He was the bravest in the field,
With lance and arrow, sword and shi
We loved in hope and wed in love;
But ever since thy father strove
In battles stern and gory;

He for a holy cause, my dear,
 In the terrific battle's din,
 Fell from his high and bright career,
 Was as the sun extinguished in
 The zenith of his glory.

In April comes the dreaded blast,
 And nips the blossoms on the tree;
 The early blast has come and cast
 Its pining influence over me;
 My blossoms withering fell.
 But Oh! I saw the apple tree,
 Once more in summer blooming free,
 Although the April blossoms gone,
 And apples ripening in the sun,
 As by a magic spell.

The rivers of my pleasures bright
 Are dry, and both the banks are bare;
 To me the world has no delight,
 Ednyved is not any-where;
 The flood from every mountain spring
 Again will fill the river's bed,
 And life and verdure with it bring,
 With joy along its banks to spread:
 And blossoms peeping in themselves to see,
 And birds will sing on every blooming tree.

As summer goes with cuckoo free,
 My comforts took their flight;
 I lost a friend, and a friend to thee,
 And now the time is drear to me,
 A long, long winter night;
 But yet the sun will soon retrace
 Its path in glory bright,
 And June through all the skies will blaze,
 And earth will smile in summer rays,
 In pleasing verdure dight,

With merry flowers she will dress,
And heaven and earth each other bless.

My great misfortune was to lose
Thy father brave and kind,
Instead of him there's none to choose
Of such a noble mind;
But yet to us from other springs
Some comforts may renew,
And life and gladness with it bring,
And pleasures not a few;
For Maddoc is a worthy knight,
To cheer us is his sole delight,
And to his lord he proved aright
So faithful and so true."

IX.

"Who is at the door? Who is at the door?
Again a rap, a rap once more;
Is it the stormy winds that knock?
Or elves that come at us to mock?
Again one tapping more.
Come to the door and let us find
Is it the faires or the wind
Which rushes like a madman blind,
That raps our humble door."

A cottager's low door was that
Upon Tregarnedd land whereat
The knocking was that night.
A wornout stranger wet was there,
The storm was beating every-where,
On hill and dale, on every hand,
And leading terror o'er the land
Without a star to light.

"Come in and warm," the gaffer said,
And then he offered him a bed,

A place to rest his weary head,
 For he was wet and cold.
 In warrior's vesture he was dressed,
 His helmet bare without a crest,
 The steel all rust, the beauties worn,
 He had no greaves, his tunic torn
 That had been gay of old.

“Sit by the fire to warm and dry,
 The night is dark, the wind is high,
 And heavily falls the rain;
 Together we shall sup to-night,
 Beside the fire all blazing bright.”
 To stay the man was fain:
 And he enjoyed with welcome free,
 The old Welsh hospitality.

The good-wife to the stranger said
 As on the round-table she spread
 The rural dainties rare:—
 “I hope the morning smiling gay
 Will bring about a merry day
 To-morrow fresh and fair;
 Because the lady of the land
 In marriage gives her chaste-white hand.”

Although to battle's terrors used,
 At this the stranger was confused
 But feigned a look composed and free,
 And coolly asked,—“And who is she
 The lady of the land?”
 And now the secret to disclose
 The cottage mistress made a pause,
 And made a solemn stand;—
 “I see you are a stranger here,
 The news has spread afar and near
 About this great concern:

How brave Ednyved went off home,
 And left Gwennlian in her dome,
 And never did return.
 And how the wizarl deep did say
 That dawn will never lead the day
 When good Ednyved shall return.
 I hope to-morrow's sky be fair,
 And every heart as light as air
 To celebrate this great concern.
 The harpists come from every land,
 And witty bards to sing;
 Then let us have a sunshine grand
 Upon the wedding ring."
 And as she spoke, the tempest high
 With loud confusion filled the sky.
 Now interposed the listening guest,
 "I have a harp," quoth he,
 "But leaving home, I left in haste
 My old harp after me.
 I hope when I return again
 To find my harp in happy strain;
 That no rude hand unkiud to me
 Has put it off its proper key."

x.

The morrow dawned. The elements were still.
 The calm sun shone on every dale and hill;
 The sun receiving to his bosom bright
 Betrothed aurora dressed in coloured light.
 And Maddoc gay upon his milk-white steed,
 And bridemen to escort Gwennlian speed
 On pilgrimage in love's devotion kind,
 Along the park and passed the startled hind.
 Meanwhile the bridemaids dressed Gwennlian gay,
 Her mantle beauteous as a morn of May;
 As when the various morning colours shine,
 The broidery was rare, the thread was fine;

And when the virgins placed upon her head
 A crown of flowers beautifully wed,
 She smiled divinely as the circled moon
 With halo of rainbow hues adorning her at noon.
 And now the passionate tears from her eyes
 Ran rapidly, and heavily she sighs ;
 Adown her face they beautifully pour,
 As when seven-coloured iris spans the show'r :
 A longing memory came o'er her mind
 Of the day she wed Ednyved brave and kind.
 The horses waiting by the portals neighed,
 And reared their heads in burnished gold arrayed,
 The bride was mounted on her milk-white steed,
 To church they galloped o'er the sea-wide mead.
 Decked was the village green : as at a fair,
 The concourse great was gay and merry there ;
 And women brought their aprons full of flowers,
 And o'er the path they strew the fragrant showers.
 And flags unfurled, and laurel arches raised,
 And on the bride all eyes in admiration gazed,
 As she to the Hymenean altar passed,
 And flowers on her thrown as by a summer blast.

The lark's and the ousle's songs are sweet to hear,
 When morning comes, the awakening world to
 cheer :

But sweeter were the sounds that filled the air
 From every merry bell in Mona fair.
 Of loud hurrahs great was the deafening sound,
 Sonorous heaven like a timbrel rang around ;
 The breezes burst with a mellifluous tone, [Môn.
 And every heart did laugh through all the Isle of

The wedding now returning to the Hall,
 With shouts of joy the people followed all.
 And to the sportive fields they hast'ly throng,
 From far and near they come, both old and young ;

And now the massive stone the champions threw,
And others on the tiptoe lightly flew.

And now two giants met on level ground,
The people thronged and made a circle round,
With death-like grasp they did each other sieze,
And to the ground the smaller man of these
Was flung and maimed, and he could make no claim
Again to the over-whelming wrestler's fame.
The victor cried, "Who will before me stand?
I'll bend him as the doe-skin on my hand:
Who will contend with me?" He cried aloud.
And now a stranger pressing through the crowd,
His manly form clothed in a warrior's vest,
His helmet bare for beaten was the crest,
His steel all rusty and beauties worn,
His knightly greaves both lost and tunic torn,
That had been gay in happy days gone by,
Replied, "I'll answer thy insulting cry."
"Ha! thou? I'll fling thee," the proud victor cried,
"Till thou wilt stretch thy helpless members wide
Upon the common as an ugly toad!"
And now they closed and bent their shoulders broad;
The stranger took a bruising grasp and strong,
And bore the wrestler 'bove the ground along,
And plunged him in a fish-pond, there his rage
To tame and arrogancy to assuage.
The people laughed, and lagging he did creep,
Wet, tame, and heartless as a drowning sheep.

And now they brought the bow from the armoury,
Which brave Ednyved bent, and none but he;
The young men rushed to try to bend the bow;
The giants thought their arms did weaker grow,
The strongest reckoned longsome tried his power,
His patience failed, he flung it to the floor.
Now looked the people to the strong athlete,
He forward paced to try the famous feat;

He strongly grasped the mighty instrument,
 And the unwieldy bow in double bent.
 As when the willow bows before the gale
 Or playsome winds to bend the reeds prevail,
 Off flew the shaft, as lightning from the cloud,
 And whistled over the amazing crowd.

And through Gwennlian's mind, who in the hall
 Sat by the window and observing all,
 A sad thought came, and parted with a sigh,
 And left a tear all lonely in her eye :—
 "When good Ednyved lived, no arm could curve
 That weapon firm ; nor did Gwennlian swerve
 From strict fidelity ; but now the true
 And strong has ta'en a long, a long adieu ;—
 The bow is bent by someone in the field,
 And I my hand to another man did yield.
 He did with longing Gwen for ever part,
 And Oh ! another has her hand and heart."

The sun in glory set, and closed the day,
 And Venus bright blushed in the western ray ;
 But still the shout aroused the silent world,
 And flaming torches to the sky were hurled ;
 The windows lit, and fires on every hill,
 And merrily the bells were chiming still ;
 The bugle shouted, Snowdon far replied,
 The waves around the isle danced in majestic pride.

Hark ! in the hall the sound of music sweet !
 With rapid quavers move the nimble feet ;
 They wheel around, their pace more rapid grows,
 Each graceful lady bounding as she goes ;
 The harpists' fingers as the lightning fly,
 And passion beams in every pleasing eye.
 "And come," quoth Maddoc, "come, Gwennlian kind,
 And join the jovial dance with lightsome foot and
 mind."

And that same stranger there, and standing by,
 Entreated Olwen with her sapphire eye,
 (A May of sweet delight and youthful bloom,)
 To hand the harp that in another room
 So long did hang upon a nail close by,
 But she refused, with a tear in her eye,—
 “My poor old father’s harp was that indeed.”
 But he, resolving, earnestly did plead;
 And long he strove his passion to suppress,
 And she gave it, and with it this address:—
 “Since thou hast bent my father’s bow to-day,
 Then take the harp and softly on it play.”

He seized the harp, and on one knee he knelt,
 The tuneful strings he with his fingers felt;
 They answered true, and pleasing was the sound:
 The party doubtfully eyed him all around:
 And as a dancing star on ocean verge
 From glory sinks behind the heavy surge,
 Or as a cloud that overcasts its gloom,
 When moon and star the sapphire sky illumine,
 A heavy sadness veiled Gwennllian’s face.
 The party doubtfully retard their pace;
 The stranger still, no longer stranger, plays
 His olden harp, but they their heavy reel
 Cease gradually as a pausing wheel;
 The tune affects as the magician’s charms,
 And sad Gwennllian all the house alarms,—

XI.

“Alive! Ednyved! welcome sweet as heaven.
 Re-rising sun! How may I be forgiven?
 That was his farewell tune which he did play
 When once we welcomed him and he did go away.
 Noble Ednyved! cease thy plaintive song:
 Dash! break thy harp! draw! rush, revenge thy
 wrong.”

Now she on the wizard turns a painful eye,
 And thus her speech she heavèd with a sigh;
 "Unhappy wizard! o'er thy ancient head
 His branching patronage my father spread;
 And in thy youth thy towers were my sire's,
 Whiles thou didst study heaven ruling fires:
 But thou their daughter's virtue hast defamed
 Of me the ruin wrought'st. Me unreclaimed."

Her eyes of anguish pierced the wizard's breast,
 Who, struck with terror, thus the fraud confessed:—
 "Ungrateful, I the base, base gold received
 From baser hands, and our good dame deceived;
 My lord forsook, and Maddoc I betrayed,
 And he had for his own deception paid."

Still playing on the harp, Ednyved spoke,
 While every tuneful note like a thunder stroke,
 With burning terror rives each guilty breast
 Of the conspirators whom he addrest:—
 "Wizard, thy lies, the basest of all evils,
 Makes thee abhorred, abandoned by the devils:
 They grinned at thee, and me did not molest:
 And I disdain in thy corrupted breast
 My falchion to pollute. But lo! my dogs
 Close at thy heels shall howl thee o'er the bogs;
 Let thy old steps be brisk, and seek thy cave
 Where thou didst live, there living make thy grave."

And now his eyes all their full volley dart
 On Maddoc, who, aghast, stands off with sickening
 heart.

"Fie, Maddoc, snake, a starveling thee I found,
 In frozen folds upon the wintry ground:
 I oped my breast, and fondly nursed thee there,
 And with a pois'nous sting thou hast repaid my care.
 Fie, Maddoc, thou abominable wretch,
 There is no shrine in heaven if thou could'st stretch

Thy impious hands but thou would'st all defile,
 And bring their treasures to abuses vile;
 Happy the devils who cannot perpetrate
 Thy dire abomination. As I hate
 Thy crime, I name it not, nor my revenge:
 But as a storm that scours its gloomy range
 With thunder in its bosom, it shall sweep
 Thee with a burst in the dead of midnight deep.”
 And Maddoc now withdraws and shuns the hall,
 Lest on his head the furious vengeance fall;
 So steals the snake that aimed the deadly sting,
 When swift the eagle falls on lowering wing.
 And sorrowing his spirit inly burnt,—
 “Oh! had I been content, Oh! had I learnt
 Well to regard the trust that honoured me,
 Conferred by generous hands, then should I be
 My master's joy: he with my service pleased:
 Should lead the games and rule the welcome feast.”

Ah! cold the stony sculpture, dull the paint,
 And words are vague, imaginations faint;
 Oh! for the living inspiration blest
 To sing Gwennlian, the beautiful distressed.
 As when the boreal winds and hails invade
 The orchard gay in summer bloom arrayed,
 While grievèd eyes behold the charming spoil—
 Flow'rs chaffed by senseless winds strewn on the
 ignoble soil;
 She as a moon did charm the gloom of night,
 Her graces graced her melancholy plight.
 With one white hand fair Olwen's hand she tends,
 The other like a milk-white dove ascends,
 And to Ednyved points;—now here, now there;
 Now on her lord, now on the daughter fair;
 Alternately she bends her pass'nate eyes
 While thus she spoke,—
 “Thy father! Olwen, see thy noble sire,
 Do reverence, behold his wrathful ire,

And sparkling eyes, and pay obedience due,
 For he is brave, firm, generous, and true.
 Good noble lord, see here thy daughter fair,
 And she is worthy of paternal care,
 Which I solicit only. As to me,
 Suffices that my conscience claims to be
 As innocent as he that never yet drew breath,
 But foul my hands,—then I consign to death :
 Shame covers me, but not a guilty shame.
 Good daughter do thou vindicate my name
 When I shall droop beneath th' avenging ire,
 Then tell, Oh! tell what love I bore thy sire.
 I was a bird of woe, my nights being dull,
 That did with thrilling love my longing bosom lull ;
 I was a linen, white as new-fallen snow,
 That makes more black the blot that marks me now.
 What though my race is run, and my poor eyes
 Shall never more behold the lighted skies;
 Yet in his dear remembrance do I seek
 Sacred to be; no violet so meek,
 So pure when June upon her beckons dotes;
 And let my memory sweeten all his thoughts,
 Noble Ednyved!"

Then herself she throws
 Down on her knees before her lord, and rose
 Her arms around his neck in fond embrace,
 And suppliant she looks unto his face
 With streaming eyes; as when the earth returns
 Her dewy face to th' eastern sky, where burns
 The gladdening sun. But he a coolness feigned,
 And still his tender passions he restrained,
 Rose from the harp and freed him from her arms,
 And turned away, nor looked upon her charms.

And she, despairing turned away and veiled,
 Her face to weep, and loud her fate bewailed.
 Their daughter Olwen, who her noble sire
 Now first did know, and greatly did admire,

And pitying tenderly her mother's woes,
 Came breathless, and her arms around her throws,
 And raised her up. "Come, mother, come," quoth
 "The gentle lilly turns her head to see [she,
 The burning sun, and so the daisies ope
 Their eyes to court his rays: then let me hope
 To do the office of the holy man,
 And in a second wedlock make you one."

And then she took Ednyved by the hand,
 "Come noble father," was the mild command,
 "Say, father, say, what does your mind involve?
 What accusation? and what dark resolve?
 What of my mother? say, Oh! father, say.
 Was she untrue? Then has the dawn of day
 The eastern gate forsaken, and the star
 That's next the sun flirts with the polar bear.
 Is not the welcome of a faithful wife
 Of sweets the sweetest after gory strife?
 And shall not mother, father, welcome you?
 And at your hands receive affection due?
 Else let the summer fly the southern ray,
 And shrink in icy caves, whence never may
 She trace her gorgeous steps to her native clime.
 Good, noble lord! allow me but this time.
 Thus low upon my knees and with my life
 I pledge the faith of your most loyal wife;
 For day by day was I, and night by night,
 Her sole companion and her sole delight.
 Her daughter, pupil, and companion I,
 Who watched her well with love's observant eye.
 Grant me her virtuous pursuits to plod,
 I should not fear a husband nor my God!"

To tears Ednyved burst like a full cloud,
 And took his wife and daughter, crying loud,
 And pressed them to his bosom tenderly.
 "We are happy in each other, Gwen," quoth he;

"Come, Gwen, my love, take on a cheerful air:
 Too artless innocent to avoid the snare [earth;
 Of heartless wights thou wert. This shames the
 Yet you are pure, like her who gave a birth
 And hept her maidenhood. Nor yet the earth con-
 No richer ore in all her golden veins [tains
 Than your dear love. Nor all the northern skies,
 No flakes of snow or drifts of snowy ice,
 So pure as you are chaste. Nor could the balmy fan
 Of freshest morn of rosy, noblest span,
 Waft over many a fragrant orient field
 Such soft delight as you to me can yield.
 My daughter dear, I gladly am surprised,
 So grown! so fair! in wisdom well-advised!
 Come let us, Gwen, in joy together dwell,
 And I have many a tale to you to tell."

THE BOTTLE AS A HARLOT.

O! BEWARE of the bottle,
 The red sparkling bottle,
 On thy lips will her liquor
 Like honeycomb fall;
 And her mouth, full of smoothness,
 To tempt thee is subtle,
 But her end is more bitter
 Than wormwood to all;
 And as sharp as a dagger
 That is thrust through thy liver,
 And her feet go to death,
 And her steps to the grave;
 She will lead thee to wander
 That thou mayest never
 The path of life ponder
 Thy own soul to save.

O! remove thy way far,
 And attentively shun her,
 Come not nigh to the snare
 Of her portals, young man,
 Lest thou give unto others
 Thy wealth and thine honor,
 And thy earnings to glut
 The ingrate publican :
 Lest the houses of strangers
 Be filled with thy labours,
 Where the impudent bottle
 Is flushing so red,
 While thy own vexing wife
 Is the shame of her neighbours,
 And thy own little children
 Are pining for bread.

Lest thou groan at thy last
 In thy woeful amazement,
 When thy wealth, and thy health,
 And thy soul be consumed,
 For I looked through my window,
 And watched through my casement
 A youth passing, whose mind
 Was with vanity fumed ;
 And he went through her street,
 And passed nigh her corner,
 Where the bottle to allure him
 Stood flushing with wine ;
 And the varied lights glaring,
 And gold to adorn her,
 When the evening was falling
 And Venus did shine.

At the head of each street
 She enticingly sued him,
 And at each of the corners
 Was constant to meet ;

So she caught his stray eyes,
 And she winningly wooed him,
 And addressed impudently
 The young indiscreet:
 "I have served to humanity
 Comforts and pleasure,
 And my cordials are good,
 Life pervades every draught;
 Man I soothed in his trouble,
 And gladdened at leisure,
 And from me many
 A Timothy energy quaffed.

And I open men's hearts
 Into generous donations,
 And the teachers of faith
 I have often advised;
 And I humoured them oft
 To divine meditations,
 I administer too
 In the temple of Christ:
 And for thee I have looked,
 And besought without ceasing,
 Now I found thy sweet face,
 And what more do I want?
 Come with me, for my houses
 Are splendid and pleasing,
 And voluptuous music
 My mansions enchant.

Come with me, let us take
 Our fill of sweet pleasure,
 Let us solace ourselves
 Till the morning with wine;
 For thy duty is done,
 Bind thyself to no measure,
 And it will not return
 Till to-morrow will shine:

O! thy duty is done,
 Let me gladden thee therefore,
 Thy heart's fulness of pleasure,
 Why should'st thou restrain?
 Since thy day's work is done,
 Thou hast nothing to care for?"
 She seduced the young man
 With her reasonings vain.

As an ox to the slaughter
 He goeth straight after,
 Knowing not that it is for
 His life poor wretch;
 As a bird to the snare,
 And is lost in the laughter,
 Or a fool to the stocks
 Of correction to stretch:
 Till the death-darts of guiltiness
 Strike through his liver,
 Many wounded and sore
 To the low dust she cast;
 Many were the great men
 That were slain by her ever,
 And the chambers of death
 And black hell are her last.

ON THE DEATH OF AN INFANT.

THOU happy soul of innocence so true,
 Sweet morning ray that gleaned the freshest hue
 Of spotless purity, thou didst ascend
 Th' eternal skies, and thy mild beauties blend
 With the immortal glories of the day
 That lights high heaven, and never dies away.

COME, SISTER, COME.

THE spring will come, and on the hills
 The lambs will skip together,
 And vault across the purling rills,
 And ramp about the heather:
 Come, sister, then! our dwy law wen,
 O! shall we clasp in gladness;
 And feel our hearts quite young again,
 And cast away our sadness.

Come in the spring, and we shall see
 The heavenly dawn of morning
 Upon Moel Fama, happy we!
 And golden clouds adorning.
 And we shall roam about old home,
 As we were children playing;
 And birds all day will chirp away,
 While we be out a-Maying.

 COME, COUSIN, COME!

COME, Cousin Fannie! stay no more,
 We'll keep you merry all the day;
 For I have children, two, three, four,
 Who skip, and dance, and play.

My wife is cheerful as the day,
 Her face is fresh as early dawn;
 So you shall sit and chat away
 Upon the shaded lawn.

Let up the hills be next our theme,
 To see the shepherd and his flock;
 I'll help you o'er the foaming stream,
 And up the rugged rock.

And when we've rambled up the hill,
 Or all along the pebbled lea,
 Ha! then to you delicious will
 Our country dainties be.

And when the sun descends the sky,
 And sweetly cools the summer noon,
 We'll sit, our cottage door close by,
 And watch the rising moon.

And sleep will bring you visions rare,
 Till morning smile away the night:
 My children then shall wake you, dear,
 With merry faces bright.

THE WEARY TRAVELLER.

FATIGUE o'ercame him, and his drooping spirits
 Were mow'd down by the keen blast of the morning.
 Subdued, he leaned against the wayside stone;
 And as he leaned he slept, and sleeping dreamed.
 Such force of flight imagination has
 To carry forth the soul when nature flags
 Her weary wings; and yet indeed, perhaps
 He did not dream but the aërial power
 Uncorporated, left the throbbing clay
 By this, nor cumbered nor assisted, steer'd
 Her flight fanastic of most pleasing dream;
 That standing by his cottage window small,
 Of smaller diamond panes, as the azure clear,
 His peering eye all curious of love,
 And rapid as the flight of fond desires,
 Sweet as the star that glances first on th' earth,
 Redeems the vision of his household dear.
 For in that dreaming vision he perceives
 His wife e'en lovelier than that bright night
 He saw her list'ning to his serenade,

While yet the prime of youth bloomed in her beauty.
 Her busy hands prepared the children's supper;
 Who by her careful nursing thrived like lambs
 Fresh from the cleansing wave, upon the hills
 Gleaning at noonday; and her industry
 Like rain and sunshine on the flowery vale.
 And as, dreamed he, she now perceives him peep,
 Her anxious countenance becomes all bright;
 And as the children gladly fling their toys
 Unheedfully, and make a rush to meet him,
 The dream is gone, the happy vision fled,
 He feels again the keen blast of the morning,
 And bears a heavy heart on weary limbs.

THE DEATH OF HERBERT.

NEXT Lancaster and York at Banbury fought;
 As if beneath the sea an earthquake wrought
 And raised it high above the mountains steep,
 Which threatens with inevitable sweep,
 And sound of thunder, to invade the plain;
 So Lancaster on York did fall amain.
 And none proved equal to the dire attack
 Save Herbert Great,—Silurians at his back;
 He with his band stood as a tow'r, a rock,
 Stood as a promontory 'gainst the shock
 Of fierce advancing arms and tempest burst.
 And he upon them drove, himself the first,
 With giant might he the Silurians led,
 With march of thunder, like a whirlwind dread
 Armed with destruction dire; whole columns proud,
 As when the bolt of thunder tore the cloud,
 To wild confusion threw and sad dismay.
 He drove and cut the battle's deep array,
 And his death-dealing hand on many a knight
 Brought sore affliction and eternal night.

But war's vicissitudes are fickle and strange;
 For Warwick once our foe his sides did change,
 And now he fought with us; and but the shout
 Of "Warwick" puts the ranks of York to rout.
 Even Herbert with his ponderous armour fell:
 The Yorkists fled with universal yell.

THE DEATH OF WARWICK.

At Barnett next they met. At break of day
 Both parties poured afield their stern array;
 Their glittering arms shone in the rising sun;
 But ere the fall of eve great deeds were done,
 And many champions lowly laid aground;
 For soon the battle rattled all around,
 The clash and shout pealed o'er the extended ranks,
 As ocean roars along some stormy banks.
 As shepherds toil along a mountain side,
 When wind-ignited fire roves far and wide,
 Invades the pastures green and blots them quite;
 Or as some city arouses up at night,
 When fire-alarms bells do clamour loud,
 The city's smoke arising in a cloud,
 They toil, they labour with incessant toil,
 In flames and dangers 'gainst their city's spoil,
 So those laborious hostile parties fought,
 And strained each wearied nerve and wonders
 wrought,
 Till in the mist that fell as thick as night,
 So disarranged were the Lancastrian might,
 As once the cavalry of Memphis proud,
 When God did look from out the guardian cloud,
 And troubled and o'ercame the stoutest hearts.
 The army cut to such disordered parts
 That cut each other in the tumult great,
 Like a huge machinery at swiftest rate

Is broke, and rattles itself to certain wreck:
 No high command could the confusion check,
 Lancastrians on Lancastrians fall amain,
 The standard waves, the trumpet shouts in vain—
 Vain as the whistle when high winds do roar,
 And oaks do crash their stubborn necks before.
 Thus when great Warwick saw that all was lost,
 Like a great ship by sea and tempest toss'd,
 Propelled against the rocks, he fell amain,
 Upon the ranks of York; his horse was slain;
 But he flew on as a lightning sweeps the ground.
 Amid his foes he deals his blows around,
 And champions fell before his shining blade,
 As by a blast, and ranks were disarranged;
 As if a gust through autumn forest sped,
 The yellow leaves and withered branches spread.
 At last he measured the contended ground,
 And life pours out through many a bleeding wound.

AR OL Y GWR IEUANC, THOMAS WILLIAMS,
 TAN Y GAER, LLANNEFYDD.

(*Testyn yn Eisteddfod y Pentref, Nadolig, 1879.*)

THOMAS Williams ieuanc dyner,
 Roddwyd mewn anaddfed fedd;
 Ond ei enaid a ehedai'n
 Addfed i drag'wyddol hedd;
 Gweled y gwr ieuanc tirion
 Hoffem eto'n llwybro'n llon;
 Megys breuddwyd y ffy ymaith
 Holl ddelweddu daear gron.

Ni chawn eto'i wel'd yn rhodio
 Llwybrau'r fro ar ol yr ŵyn,
 Ac yn gwylio dros y defaid
 Gyda gofal tyner mwyn;
 Collodd mam ei bugail defaid,
 A'i gofalon a fwyha:

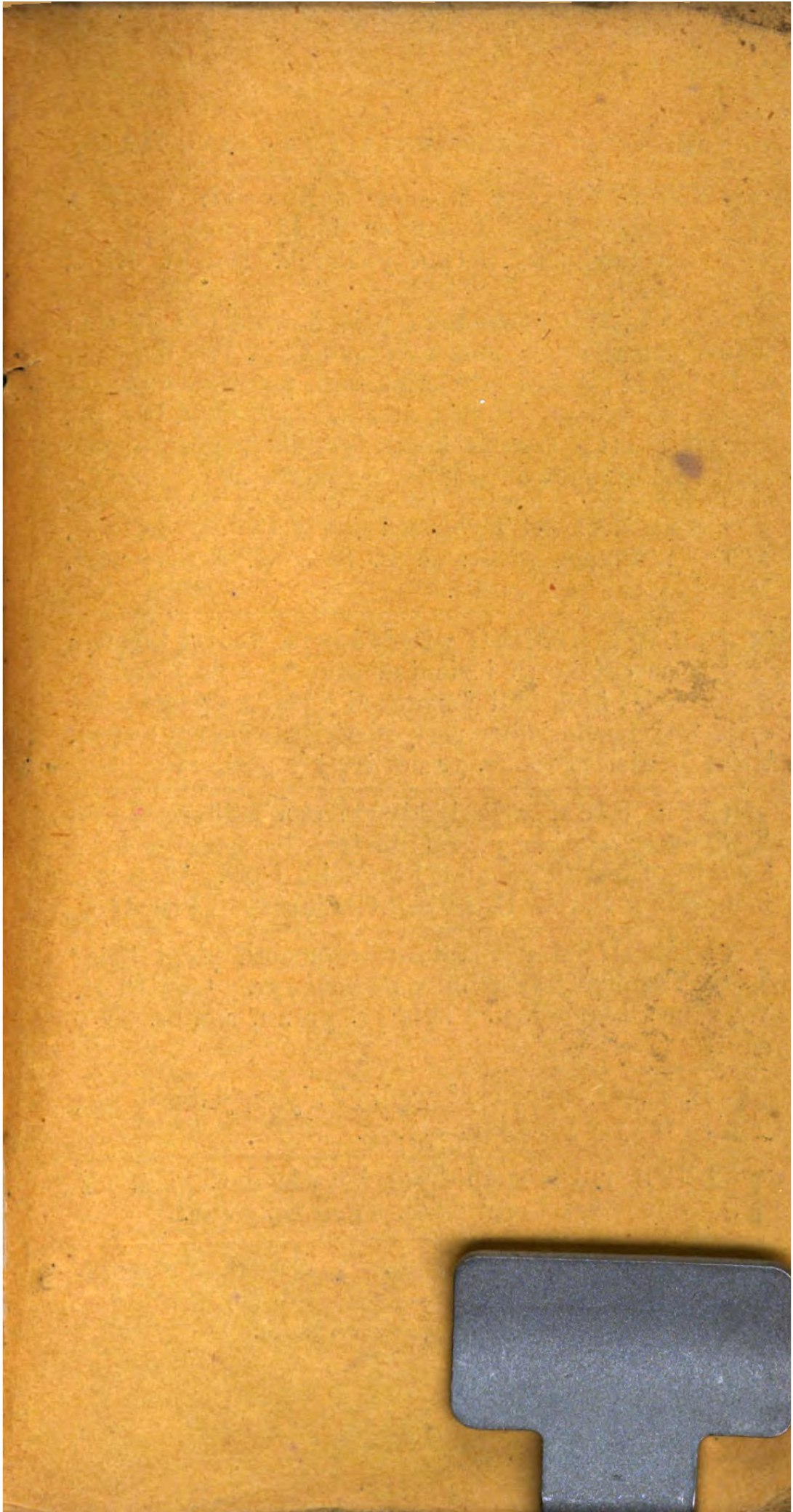
Ef yn awr ar fryniau gwynfyd
Sydd yn nghol y Bugail da.

Ni chawn eto'i wel'd yn rhodio
Llwybrau'r fro er chwilio'n daer,
Yn yr Hendre nag yn Merrain,
Na'i hoff gartref Tan y Gaer;
Wyn a defaid wŷr ei golli,
Gwŷr y llwybrau golli ei gam;
Gwŷr cyfoedion hyny hefyd,
Chwerwa' modd, a chwaer a mam.

Ac o bawb sydd yn galaru,
Mam yn benaf wŷr y loes,
Beth yw colli mab yn angeu,
Beth yw claddu gobaith oes.
O! fy mhlentyn, gobaith anwyl
Mam oedd weddw oeddit ti!
Hoff fu genyf gan'waith dybio
Gwel'd dy wedd yn wŷr o fri.

Ond y nefoedd a'm hysbeiliodd,
Na, y bedd a wnaeth y cam;
Cadw'r enaid pur mae'r nefoedd
Yno'n drysor hoff i'w fam;
Ië'r bedd! mae yntau'n cadw
Rhif ei lwch mewn tawel hedd,
Hyd y boreu pryd na welir
Mwyach wywdod yn ei wedd.

O! fy mhlentyn, ieuanc oeddit,
Gwridog unwaith oedd dy rudd;
Siriol oedd dy lygad tirion,
Llonach na phelydrau'r dydd.
Megys seren foreu'r gweithiwr,
Hyfryd oedd dy lewyrch llon,
Nes y torodd gwawr byd arall,
Ac ymgollaist tithau'n hon.

CYHOEDDEDIG GAN W. WILLIAMS, LLANGOLLEN.

ESBONIAD ar y Testament Newydd: wedi ei amcrau yn benaf er budd ieuengtyd yr Ysgolion Sabbathol. Gan y Parch. Robert Ellis, (*Cynddelw*).

Cyfrol I., Matthew—Ioan, pris mewn *sheets*, 6s. 9c.; mewn *cloth*, 8s. 6c.; mewn *Persian Calf*, 10s. 6c.

Cyfrol II., Actau—2 Corinthiaid, pris mewn *sheets*, 6s. 6c.; mewn *cloth*, 8s. 6c.; mewn *Persian Calf*, 10s. 6c.

Cyfrol III., Galatiaid—Dadguddiad, pris mewn *sheets*, 7s. 3c.; mewn *cloth*, 9s.; mewn *Persian Calf*, 11s.

GRAMMADEG Cymraeg, gan y Parchedigion J. Williams, Rhos; ac E. Roberts, Pontypridd. Mewn amlen, pris 1s. 6c.

HOLWYDDOREG y Bedyddwyr, wedi ei threfnu er cymhorth i rieni ac athrawon yr Ysgolion Sabbathol, i hyfforddi ieuengtyd Cymru yn egwyddorion ac ymarferiadau crefydd Crist. Gan y Parch. Titus Lewis. Pris 2c. yr un, trwy y post, 2½c.

CATECHISM y Bedyddwyr: neu Addysg fêr yn egwyddorion y grefydd Gristionogol; yn unol â chyffes ffydd Cymmanfa Llundain, 1689. Cyfieithiedig gan y Parch. R. Ellis, (*Cynddelw*). Pris 1½c.

CATECHISM y Plant, at wasanaeth plant lleiaf Ysgolion Sabbathol y Bedyddwyr. Gan R. R. Williams, Llangollen. Pris 1c. yr un, neu 6s. 6c. y cant.

AB, C, ar bapwr cryf wedi ei blygu, y dwsin 4c., trwy y post 4½c.

LYFR y Dosbarth Cyntaf, gyda darluniau. Y deuddegfed argraffiad. Pris 8s. y cant.

LYFR yr Ail Ddosbarth. Y chweched argraffiad. Pris 8s. y cant.

Telerau—Tâl gyda'r archebion.